

DOĞU AKDENİZ ENERJİ GÜVENLİĞİ EKSENİ: YUNANİSTAN-GKRY’NİN MUHTEMEL POLİTİKALARININ ANALİZİ VE TÜRKİYE’NİN TUTUMU^{1*}

Burak Şakir ŞEKER^{2}**

Özet

Doğu Akdeniz, gerek Ortadoğu için bir ileri mevzilenme noktası olması gerekse çevresinde oluşan uluslararası tehditlere karşı çevreleme yayı konumunda olması hasebiyle barındırdığı hidrokarbon kaynakları ile birlikte cazibesi artırmıştır. Bu sebeple son 15 sene içerisinde keşfedilen Doğu Akdeniz doğal gaz kaynaklarının çıkarılması, işlenmesi ve aktarılmasını kapsayan senaryolar hem bölge ülkelerinin hem de küresel aktörler ile uluslararası şirketlerin gelecek planlarını doğrudan etkilemiştir. Ancak kıyıdaş ülkeler arasında ve özellikle Kıbrıs adası özelinde, kıta sahanlığı ile münhasır ekonomik bölge gibi deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında uyuşmazlıkların hâlihazırda devam etmesi ve artan enerji talebi ile bu anlaşmazlıkların hukuki alana yansımaları bölgenin geleceğini daha da karmaşıklaştırmaktadır. Bu çerçevede, AB tarafından desteklenen Doğu Akdeniz Boru Hattı (DABH-East Med)

1 ^{*}Bu çalışmadaki görüş ve değerlendirmeler yazara aittir. Hiçbir şekilde ilgili kurumların resmi görüşlerini temsil etmemektedir.

2 ^{**}Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

projesi, İsrail-Yunanistan-GKRY üçlü görüşmeleriyle giderek somutlaşmış; Türkiye/KKTC-Yunanistan/GKRY tarafları arasında yaşanan anlaşmazlık, bölgenin geleceği için en önemli sorun olarak tanımlanmıştır. Bu çalışmada; Doğu Akdeniz güvenlik doktrini, özellikle enerji anlayışı ve ülke politikalarının algı ve kapsam boyutlarıyla incelenmiş, yeni keşfedilen enerji kaynaklarının Türkiye-Yunanistan-GKRY arasındaki ilişkilere nasıl tesir edeceğine değinilmiş ve sonuçta yakın vadede bölge jeopolitiğinin değişeceği vurgulanarak mezkûr ülkelerin tarihin neresinde kalabileceğine dair öngörülerde bulunulmuştur.

Giriş

Devletler kurulmadan var olan güvenlik tanımı ulus devletlerin kurulmasıyla daha büyük önem arz etmeye başlamıştır. Güvenlik devletlerin ortaya çıktığı zamandan beri tek bir kalıp halinde anlaşılıp yorumlanmamış, farklı teoriler, okullar tarafından muhtelif çerçevelerden incelenerek çeşitli formlarda ifade edilmiştir. Örneğin, realist kurama göre, devletin var olması güvenliği için savaşlar çıkabilmekte ve bu devletin bekası için zaruri ihtiyaç olmaktadır. Buna karşın inşacılara göre güvenlik devlet merkezli düşünülmemelidir.

Soğuk Savaş döneminin sonlanmasıyla güvenlik kavramı daha geniş kapsamda kullanılmaya başlamıştır. Güvenliğin türevlerinden birisi olan ve uluslararası ilişkilerde çok önemli yere sahip enerji güvenliği petrol krizinden sonra literatüre dâhil edilmiştir. Enerji güvenliği enerjinin sürdürülebilmesi, enerji arzının devamlı ve kesintisiz halde gerçekleştirilmesi gibi önemli noktaları kendinde ihtiva etmektedir. İlâveten enerjinin kesintisiz ve sorunsuz aktarılması için enerji kaynaklarının taşımacılık meselesi en mühim noktalardan biridir. Bu kapsamda özellikle doğalgazın aktarılmasında boru hatları veya LNG santrallerinin doğru rotası enerji güvenliğinde dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biridir.

Son dönem yapılan araştırmalara göre Doğu Akdeniz’in bazı büyük gaz yataklarına sahip olabileceği ihtimali giderek kuvvetlenmektedir. Doğu Akdeniz’deki önemli ama dünya doğalgaz rezervinin yalnızca %3,7’lik kısmına sahip olmasıyla kısıtlı hidrokarbon yatakları, bölgenin stratejik önemini artırmakla birlikte transit enerji taşımacılığını bir gerek olarak öne çıkarmakta ve kıyıdaş lkeler arasındaki ilişkilerin doğasını da değiştirmektedir. Bölgesel denklemin yeniden kurulduğu günümüzde, Doğu Akdeniz’in istikrarsız konumu enerji güvenliği açısından çok daha önemli hale gelmiş ve aktörlerin gelişen süreçte konularını tekrar değerlendirmeleri gerekmiştir.

Doğu Akdeniz gazı, Avrupa’nın enerji ihtiyacının çeşitlendirilmesi noktasında bir etken teşkil etmektedir. Tek zm olmamakla beraber başka seçenekler ile birlikte değerlendirildiğinde olağanüstü derecede faydalı olabilecektir. Rusya ve Norveç’e bağımlı olan AB’nin, Norveç’in sahip olduğu doğalgaz miktarının dramatik bir şekilde azaldığı düşünüldüğünde, Doğu Akdeniz gazına tamamlayıcı kaynak olarak bakacağı bir gerçektir.

Son yıllarda devam eden Yunanistan-GKRY-İsrail-Mısır görüşmelerinin ana gündem maddesini özellikle bu dört ülkeyi birbirine bağlayan “Doğu Akdeniz Doğalgaz Boru Hattı³” (DABH) oluşturmuş ve bu çalışmada da söz konusu proje kapsamındaki Yunanistan’ın tutumu değerlendirilmiştir. Bu proje ile ilgili olarak; boru hattının hangi ülke tarafından besleneceği, çıkarılan gazın maliyeti, hangi ülke-uluslararası kuruluş-şirket-bankaların destek sağlayacağı, potansiyel müşterilerin kimler olduğu ve gazın son satış fiyatının ne kadar krlı olacağı sorularının cevapları aynı zamanda önümüzdeki dönemde Doğu Akdeniz stratejilerinin temel taşları olacaktır.

Amerikan Exxonmobil, Fransız Total, İngiliz BP, İtalyan ENI, Hollandalı Shell ve Katarlı QP gibi enerji devlerinin bölgede faaliyet göstermeleri, bölgenin konumunun stratejik seviyeye çıkmasının tesadüf eseri olmadığını göstermektedir. Öte yandan analizlerin, araştırmaların

3 Eastern Mediterranean Natural Gas Pipeline (East Med).

ve sondaj faaliyetlerinin yanı sıra doğalgazın taşınması da çok taraflı ve farklı boyutları olan bir meseledir. Bu noktada da farklı seçenekler bulunmaktadır ve doğalgaz miktarı bölge ülkeleri ve şirketlerin ümit ettiği kadar yüksek oranda ise birden fazla seçenek eyleme dönüştürülebilir.

Bununla birlikte; Doğu Akdeniz’de keşfedilen hidrokarbon rezervleri ilgili devletler arasında uyumsuzlukların derinleşmesine yol açmış, bu sorunların hukuki alana yansımaları, bölgede yeni deniz yetki alanları (kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge (MEB)) sınırlandırması uyumsuzluklarını ortaya çıkarmıştır.

Yunanistan ve GKRY isteklerine ulaşmak için başta Rodos, Meis ve Kıbrıs olmak üzere adaların coğrafi konumlarını ve deniz yetki alanları sınırlandırmasındaki ortay hatlar metodunu suiistimal ederek, Anadolu ile bu adalar arasındaki ortay hatları, sırasıyla Türkiye-Yunanistan ve Türkiye-Kıbrıs deniz yetki alanları sınırı hâline dönüştürmeye çalışmaktadır. Yunanistan ayrıca; Girit, Kaşot, Kerpe, Rodos ve Meis adalarının kıyılarını sınırlandırmada kullanılacak ilgili kıyıları kabul ederek, ortay hat prensibi temelinde Mısır, GKRY⁴, Lübnan ve Libya ile sınırlandırma antlaşmaları yapmış/yapma çabasına girmiş,⁵ Ada’nın kıta sahanlığında hidrokarbon araştırılması ve çıkarılması için ruhsatlar vermiş, söz konusu ruhsat sahaları için ihaleler açmış ve sondaj girişimlerinde bulunmuştur. Bu bağlamda, Türkiye açısından bakıldığında Doğu Akdeniz deniz yetki alanları uyumsuzluğunun ikiye ayrıldığı görülmektedir. . (Tamçelik ve Kurt, 2015, ss. 445-449)

İlk olarak GKRY-Yunanistan ikilisi, Türkiye’yi Doğu Akdeniz’de uzun kıyıları sayesinde sahip olduğu geniş kıta sahanlığı alanlarını dik-kate almaksızın Antalya Körfezi açıklarında dar bir deniz alanına hapsedmek istemektedir. İkinci olarak GKRY Kıbrıs uyumsuzluğunu denize yaymakta, deniz yetki alanları sınırlandırmalarında Kıbrıs’ı tek başına temsil etmek ve Ada’nın doğal kaynaklarını tek başına sahiplenmek is-

4 Ülkenin elektrik ihtiyacının %94’ü ithal edilen petrolden karşılanmaktadır. (LNG World News, 2014)

5 Ürdün ve Filistin de üçlü görüşmeler ile diğer ortak menfaat konularında hedef seçilmiştir. (Kattan, 2012)

temektedir. Türkiye, yarı kapalı bir deniz olan Doğu Akdeniz’de kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge sınırlandırmalarının uluslararası hukuka uygun olarak tüm ilgili kıyıdağ devletler arasında hakkaniyet ilkesine göre yapılmasını savunmaktadır. (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2012)

Enerji Güvenliği ve Doğalgazın Küresel Hidrokarbon Jeopolitiğindeki Yeri

Olası tehlikelerden kaçınmak için kendilerini koruma gereği hissedilen toplumların güvenlik algısı çerçevesinde her ne kadar 1648 Vestfalya Anlaşması’yla ulus-devletler ortaya çıksa da bu devletlerin varlığından önce de güvenlik kavramı hep süregelen bir olgu olmuştur. Güvenlik demek ise bir nevi eskiden kaybedilmiş değerlerin korunmasıdır (Wolfers, 1952, s. 481-486). Kopenhag Ekolü’nün en önemli temsilcilerinden Buzan’ın tanıma göre ise güvenlik, “tehditlere karşı özgürlük peşinde olmaktır”. (Buzan, 1983, s. 19) Buzan’a göre güvenlik tanımlanırken ortaya çıkan birtakım sorunlar vardır ki bunlardan en önemlisi kavramın çetinliğidir (Baldwin, 1997, s. 5-9).

Bu sebeple güvenlik, farklı teoriler ve okullar tarafından muhtelif çeşitli formlarda ifade edilmiştir. Soğuk Savaş dönemi güvenlik olgusu daha çok askerî ve ideolojik yapıda olmuştur. Bu sebepten mütevellit hem doğu hem de batı grubu ülkeleri güvenliklerini sağlamak için Varşova ve NATO gibi teşkilatlar kurmuşlardır. Günümüzde güvenlik askerî anlamını nispeten yitirmiş ve daha küresel olguları içinde barındıran bir kavrama dönüşmüştür. Dolayısıyla küreselleşen dünyada güvenlik bir devletin değil tüm devletlerin ortak meselesi olmuştur (Tamçelik, 2009, s. 124-126).

Güvenlik kavramı, Soğuk Savaş dönemine kadar esasen devlet odaklı düşünülüp yorumlansa da özellikle 11 Eylül sonrasında tanımın boyutu bir hayli genişlemiştir. Uluslararası İlişkilerin geleneksel teorilerine göre güvenlik, devletin kendi çıkarlarına yönelik tehditlerden korunmasıdır. (Nasu, 2011, s. 15-18) Burada esas gaye devletin arazisini bir başka devletin saldırısından korumaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında realizm, temel ekol olarak değerlendirilmiştir. Realist yaklaşıma göre; uluslararası sistemde en önemli faktör devlettir, devlet kendi çıkarları için savaşabilir ve güvenlik devletleri savaşa zorlayan en önemli nedendir. Ayrıca savaş gayet doğal bir olaydır, Sun Tzu'nun savaşların varlığının kaçınılmaz olduğunu ifade etmesi bundandır. Devlet, güvenliği sağlamak için merkezî otorite kuracaktır çünkü devletin bekası, uluslararası anarşik ortam ve askerî tehditlerden kurtulmaya bağlıdır. (Putnam, 1975, s. 177-180)

Liberalizm, devletlerin kendi aralarında iş birliği yaparak uluslararası güvenliği sağlayabileceğini savunmaktadır. Buna göre devlet için tehlike bir başka devlet olmayıp terörizm, küresel ısınma gibi gayri nizami durumlardır. Artık Devletler güvenlik tehdidini kolektif güvenlik çerçevesinde ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Kant ve Paint'e göre demokrasiler, otoriter rejimlere göre daha az askerî harcama yapmaktadırlar, aşırı silahlanma ise uluslararası kapsamda tehdit oluşturmaktadır. Güvenliğin bu yeni ve geniş boyut Soğuk Savaşın gelenekselci dar devlet odaklı güvenlik kavramına kökten karşı çıkmıştır. (Brauch, 2008, s. 1-8)

Neoliberalizm ve neorealizm incelendiğinde bu yaklaşımların bir takım düşünceleri paylaştığı neorealizmin güvenlikçi anlayışı güncellediği, neoliberalistlerin yine realizmden farklı olarak anarşik bir yapıda uluslararası iş birliğinin mümkün olduğunu savunmaları göze çarpmaktadır. Bu sebeple güvenlik ile özgürlük arasında bir denge yakalanması ve devlet otoritesinin güvenliği sağlamak adına bireysel özgürlüklere zarar vermemesi esastır. Neorealistlere göre güvenlik, uluslararası sistemin yapısına göre şekillenen bir olgudur, devletlerarası iş birliği mümkündür; lakin devletin bekası ve uzun süreli barış için rekabet şarttır (Baylis, 2016).

Konstrüktivizme göre güvenlik, yalnız güç ve çıkar olgularıyla değil aynı zamanda kimliğin de buraya dâhil edilmesiyle ele alınabilmektedir. Güvenlik, yalnız devlet odaklı düşünülmemekte ve güvenlik denildiğinde maddi, ekonomik sorunlarında buraya dâhil edildiği görülmektedir. (Nugroho, 2008, s. 85-89)

Kopenhag Okulu; güvenliğin boyutunu genişleterek siyasî, ekonomik, sosyal, çevresel ile askerî boyutları analizine dâhil etmiş, güvenliği daha geniş ve kapsamlı bir uluslararası çerçevede tanımlamış, bölgesel güvenlik alanları ile güvenlikleştirme gibi kavramların üzerinde durulmasını sağlamıştır. (Buzan, 1983, s. 214- 242)

İdealistler, uluslararası alanda baş gösteren olaylara ütöpik yaklaşmaktadırlar. Özellikle Birinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkmış, bu kapsamda ABD Başkam W.Wilson'un öne sürdüğü 14 ilke esasında Milletler Cemiyeti kurulmuş, kolektif güvenlik ilkesi esasında toplumlar ile devletler arasındaki barışı sağlamak hedeflenmiş, 1930'lu yıllarda sorgulanmaya başlanmıştır. (Wilson, 2011, s. 332-333)

Eleştirel güvenlik çalışmaları, 1923 yılında Frankfurt Okulu ile hız kazanmış, klasik güvenlik yaklaşımlarından farklı olarak uluslararası teorilerden ziyade sosyolojik, felsefi vb. yaklaşımlara da dayanmakta, devlet yerine bireyi merkez alarak Marksizm gibi insan merkezli düşünmektedirler (Haacke, 2005, s. 181-185).

Uluslararası güvenlikte ise tehlikeler devletlerden ziyade etnik gruplar, muhtelif hastalıklar, göç, terörizm, açlık, ekonomik sıkıntılar gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. (Şeker, 2016a, s. 121) Artık güvenlik toplum birliğinin yapısını korumayı hedefleyen siyasî anlamda, güvenlik kurumlarını tanımlamayı amaçlayan analitik konseptte ve gündelik anlamda olmak üzere en az 3 farklı şekilde telaffuz edilmektedir. (Heurlin, 2002, s. 693-696)

Enerji güvenliği terimi, literatüre 1970'lerde petrol krizinden sonra girmiş, bu dönemde Arap-İsrail savaşlarında İsrail'e verilen destekten dolayı Arap ülkeleri ambargo uygulamışlar ve dünyada ilk kez küresel arz kesintisi meydana gelmiştir. Bu dönemde petrol fiyatları ekonomik krizlere sebebiyet vermiş, ciddi bir güvensizlik ortamı oluşmuş böylece devletler enerji kaynaklarını çeşitlendirmek, yenilenemez enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltmak için muhtelif politikalar üretmeye başlamışlardır. Ortadoğu'da o dönemki sosyalist ve milliyetçi rejimler enerji kaynaklarını millileştirmeye başlamışlar, müteakiben enerji

güvenliğinin sağlanması amacıyla Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı'nın (OAPEC⁶) ve Uluslararası Enerji Ajansı (IEA⁷) gibi kuruluşların kurulmasıyla enerji konjonktürü yeniden şekillenmiştir. (Çelikpala, 2014, s. 95-99).

Enerji güvenliği, ekonomiyi enerji hizmetlerinin kesilmesinden korumaktır ve enerji yetersizliği durumunda emtia fiyatlarının yükselmesiyle oluşacak ekonomik sıkıntılara karşı alınan önlemlerdir. (Winzer, 2011, 1-4). Enerji güvenliğiyle ilgili 4 unsur öne çıkmaktadır: Kullanılabilirlik, ulaşılabilirlik, makul fiyat ve uygunluktur. Enerji güvenliğini, fiziksel ve jeopolitik olarak enerji kaynaklarına erişim altyapı unsurları ve fiyat gibi faktörler etkilemektedir. (Labandeira ve Manzano, 2012, 60-64). Ülke, organizasyon ve şirket pozisyonuna göre değişen tanımlamalar ihracatçı ve ithalatçı olmakla da doğrudan ilintilidir, örneğin AB'nin enerji politikasının ilk 3 sütununu enerji güvenliği, yeterlilik ve süreklilik oluşturmaktadır. (AB, 2017b) Ana hedefin, enerji arzının kesintisiz olarak sağlanması olduğu bir uluslararası yapıda, enerji istasyonlarında veya aktarım hatlarındaki arızalar, talep dalgalanmaları, eksik yatırım, terörizm, siyasî istikrarsızlık, savaş, doğal felaketler ve iklim değişikliği karşılaşılabilecek tehlikeler içerisinde yer almaktadır. (Winzer, 2011, s. 12-13)

Enerji konusundaki kaygılardan biri de fiyatların yüksek ve dengesiz olmasıdır. Son on yılda ulaşılması kolay olan rezervler azaldığı için üretim maliyetleri iki kat yükselmiş, bazı durumlarda çıkarılacak kaynakların değerinin yapılan yatırımdan daha az olduğu karar aşamaları oluşmuştur. Petrole olan talebin üretim kapasitesinden fazla artış göstermesi, petrol pazarlarını spekülasyon sahasına çevirmiştir. En çok petrol üreten 10 ülke küresel üretimin %62'sini karşılamaktadır ayrıca doğalgaz fiyatları da petrol fiyatlarına göre endekslenmektedir. (Cherp, et. al, 2012, 325-332). Gaz pazarlarının çoğalması aradaki rekabeti de arttırmış ancak petrol fiyatları yüksek olduğu zaman petrole endekslenen gaz fiyatları da yüksek olmaktadır. (IEA, 2014).

6 Organization of Arap Petroleum Exporting Countries.

7 International Energy Agency.

Enerji kaynakları dnyadaki politik ilişkileri de yeniden şekillendirmektedir. Çin'in İran'a ABD'nin ise Suudi Arabistan'a bağımlı olması bu ilişkinin bir boyutu iken petrol zengini tлкelerin diplomatik ilişkilerini geliştirmek adına petrol şirketleriyle beraber hareket etmeleri de diğer boyutunu oluşturmaktadır. Petroltln pazarlarda fiyatlandığı dűşünüldüğünde devletlerarası fiyat anlaşmaları ortadan kalkmakta ve diplomatik ile güvenlik meseleleri arka planda kalmaktadır. Doğalgaz ise farklı olarak pazarlar yerine daha çok anlaşmalarla fiyatlanmaktadır. İstisna olarak Asya'da doğalgaz fiyatlarının pazarlarda belirlenmesi ise doğalgaz-jeopolitik ilişkisinin yok olması tehlikesini hissettirmektedir. (Levi, 2010).

Önümüzdeki 10 yılda doğalgaz arz-talep dengesinin korunacağı ancak sonrasında talebin daha da artacağı öngörölmekle birlikte tahmini birim gaz fiyatı aralıkları şu şekilde olması beklenmektedir: ABD: 2.3-5 \$/m³, Avrupa: 4.5-8 \$/m³, Asya: 7-10 \$/m³. Dolayısıyla, dengenin değişmesi ile birlikte, birim gaz fiyatı 3 sene önceki fiyatları (20 \$/m³) tekrar test edebilecektir. Ayrıca, ABD'nin ürettiği ve tükettiği LNG'nin⁸ diğer bölgesel fiyatlara karşı doğrusal olmayan bir avantajının olduğu da göze çarpmaktadır. (Foss, 2012)

Son yıllarda elde edilen bulgular ve uluslararası örgütlerin daha fazla doğalgaz rezervine yönelik tahminleri, dnyanın en önemli enerji şirketlerinin ilgisini bölgeye çekmektedir. Doğu Akdeniz'de sondaj yapılmadan ne kadar potansiyel olduğunun tam manasıyla ortaya konulmasının zor olduğu açık olsa da yapılan son çalışmalar çerçevesinde 7 TCM'lik⁹ bir rezervin bulunduğu tahmin edilmektedir. (Hodgson, 2015, s. 35) Dünya kanıtlanmış doğalgaz rezervinin 186,6 TCM olduğu ve en zengin bölgenin Orta Doğu'da 79,4 TCM rezerv bulunduğu değerlendirildiğinde Doğu Akdeniz potansiyeli nispi olarak ne görmezden gelinecek ne de abartılacak bir miktardadır. Ayrıca İran'da 33,5 TCM, Rusya Federasyonu'nda (RF) 32,3 TCM ve Katar'da 24,3 TCM doğalgaz rezervi bulunmakta, en fazla üretim/tüketim Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından yapılmaktadır. (BP, 2017)

8 Liquefied Natural Gas-sıvılaştırılmış doğalgaz.

9 Trillion cubic meter-trilyon metre küp.

Diğer taraftan, doğalgaz konusunda yapılan tahminler arttıkça bölge ülkeleri arasındaki gergin ortam kötüleşmektedir. Türkiye'nin GKRY ve Mısır ile ilişkileri olumsuzluk/çatışma halinde bulunurken Mısır'ın İsrail ile ilişkileri hâlihazırda iş birliği olarak görülmekte ancak gelecek konusunda her zaman bir belirsizlik bulunmaktadır. Son olarak, İsrail ve Türkiye bir taraftan iş birliğine girişmekte bununla birlikte geçmişteki anlaşmazlıkların tekrar canlanması ihtimali birçok kuşkuya yol açmaktadır.

Bölgede öne çıkan gaz yatakları ve ülke tüketimleri ön değerlendirme yapabilmek amacıyla şu şekilde açıklanabilir:

ÜLKE	SAHA	KAPASİTE		İÇ TÜKETİM
Mısır	Zohr Sahası	850 BCM ¹		50 BCM
İsrail	Tamar Sahası	280 BCM	900 BCM	7 BCM
	Leviathan Sahası	620 BCM		
GKRY	Afrodite Sahası	140 BCM		1 BCM

Tablo-1: Doğu Akdeniz'deki Önemli Doğalgaz Sahaları ve Ülke Tüketimleri

Mısır'ın yüksek rezervli sahası Zohr'daki¹⁰ gaz yataklarının cinsi, bölgedeki Akdeniz Denizaltı Dağları (Eratosthenes) sebebiyle diğer sıradan yataklara göre daha farklıdır ve içerik olarak daha zengindir. Adı geçen dağın uzantısının GKRY'nin 11 numaralı arama sahasına da sırayet etmesi sebebiyle benzer zengin içerikli gaz yataklarının burada da olduğu tahmin edilmekte ve cazip sismik arama/sondaj/yatırım bölgesi haline getirmektedir. (IHS Markit, 2017) ENI şirketi tarafından Şubat 2018'de Zohr sahasının uzantısında aynı verimliliğe sahip Calypso sahasını keşfettiğini açıklaması da orta vade planlamaları etkileyecektir. (CSIS, 2018) Bir başka benzer içerikli bölgenin ise yine Zohr sahası-

10 Eni şirketi bahse konu sahada faaliyet göstermektedir. Ayrıca, BP ve SHELL ile yaptığı iş birliği sonucunda Mısır'ın batısındaki çöllerde yeni doğalgaz yatakları tespit etmiştir. (Baconi, 2017, s. 9)

na yakınlığı sebebiyle Girit Adası gúneyi olduğu tahmin edilmektedir. Zohr sahası tüm Doğu Akdeniz'in 7 TCM'lik¹¹ rezervinin 850 BCM'sini kapsamakta ve mücavir bölgeler ile birlikte oyun değiştirici rol oynamaktadır. Ayrıca sondaj yapılmadan ne kadar potansiyel olduğunun tam manasıyla ortaya konulmasının zor olduğu açık olsa da 7 TCM'lik rezervin tahmini durumu şu şekilde belirtilebilir; (El Wardany, 2017)

BÖLGE	KAPASİTE
Mısır-KKTC-GKRY Münhasır Ekonomik Bölgeleri (MEB) arasında	2.8 TCM
Mısır MEB'inde	2.3 TCM
İsrail MEB'inde	1.3 TCM
Lübnan MEB'i ve diğer bölgelerde	0.6 TCM

Tablo-2: Doğu Akdeniz'deki 7 TCM'lik Doğalgaz Rezervinin Dağılımlı. (Hodgson, 2015)

GKRY'nin Yunanistan Desteğiyle Doğu Akdeniz'de Yürüttüğu Uluslararası Anlaşmalara Aykırı Çalışmalar

Doğu Akdeniz'de keşfedilen ve ileride keşfedilecek olan hidrokarbon rezervleri üzerinde hâkimiyet kurma çabası ilgili kıyı devletleri arasında uyuşmazlıklara neden olmaktadır. Hidrokarbon arama/çıkarma faaliyetleri özellikle kıyı devletlerinin deniz yetki alanlarının kullanımı ile alakalı olduğundan söz konusu deniz alanındaki hak ve menfaatlerini de ilgilendirmektedir.

GKRY, adanın güneyinde 26 Ocak 2007 tarihinde sözde ruhsat sahaları ilan etmiştir. Bu sahalardan adanın batısındaki bir bölümü Türkiye'nin Akdeniz'deki kıta sahanlığının içinde yer almakta, Ada'nın güneyindeki büyük bir bölümü ise KKTC'nin Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) verdiği ruhsat sahaları ile çakışmaktadır. (Gürel ve Cornu, 2013)

11 Trillion cubic meters-trilyon m³

Bölgedeki arama ve sondaj faaliyetleri kapsamında; ilk olarak Eylül-Aralık 2011 tarihleri arasında GKRY'nin sözde MEB'i içerisindeki Afrodit isimli 12 numaralı sahada Noble Energy¹² Şirketi tarafından, Delek¹³ ve Avner¹⁴ ortaklığında sondaj faaliyeti icra edilmiştir. İkinci olarak Eylül 2014-Nisan 2015 tarihleri arasında 9 ve 12 numaralı sahalarda ENI¹⁵ Şirketi tarafından GKRY adına sondaj faaliyeti icra edilmiştir. İcra edilen sondaj çalışmaları neticesinde bölgedeki doğal gaz rezervinin adada sıvılaştırılmış doğal gaz istasyonu kurulması ve doğal gazın doğrudan Avrupa'ya nakledilmesi için kurulması gereken alt yapı ve boru hattı maliyetini karŐılamayacađının tespit edildiği Şirket raporlarında yer almıştır. (Gürel, Mullen, Tzimitras, 2013)

GKRY'nin son baŐvuru tarihi 22 Temmuz 2016 olmak üzere ihaleye çıktığı sözde münhasır ekonomik bölgesinde yer alan ruhsat sahaları için açılan üçüncü tur hidrokarbon arama ihalesi kapsamında; Türk Kıta Sahaneliği ile çakıŐan 6 numaralı parsele Eni ve Total¹⁶, KKTC tarafından TPAO'ya ruhsat verilen G Sahası¹⁷ ile çakıŐan 8 numaralı parsele Eni ile Cairn¹⁸/Delek/Avner konsorsiyumu, 10 numaralı parsele Eni, Total, Exxonmobil¹⁹, Katar Petroleum²⁰ ve Statoil²¹ Şirketleri teklif vermiştir. Bahse konu teklifler sonucunda, GKRY'nin arama sahalarına ilişkin Şirketlere verdiği tüm ruhsatlar Şu Şekildedir: (OGJ, 2016)

12 ABD menşeli Şirket.

13 İsrail menşeli Şirket.

14 İsrail menşeli Şirket.

15 İtalyan menşeli Şirket.

16 Fransız menşeli Şirket.

17 KKTC'nin TPAO'ya verdiği ruhsat sahalarından birisidir: A, B, C, D, E, F, G sahaları.

18 BirleŐik Krallık menşeli Şirket.

19 ABD menşeli Şirket.

20 Katar menşeli Şirket.

21 Norveç menşeli Şirket.

SAHA	ŞİRKET
2, 3 ,9	Eni-Kogas ²
6, 11	Eni -Total
8	Eni
10	Exxonmobil - Qatar Petroleum
12	Shell ³ - Noble Energy - Delek - Avner

Tablo-3: GKRY'nin Ruhsat Sahalarına İstinaden Şirketler İle Yapıldığı Anlaşmalar

Gerek potansiyel gaz rezervlerinin yüksekliği gerekse diğer Orta Doğu ülkelerine göre siyasi istikrarının devamlılığı olması sebebiyle İsrail, bölgenin en cazip ülkesi haline gelerek gaz ithal etme seviyesinden gaz ihraç eden ülke konumuna gelmiştir. Ancak İsrail'in bu cezbedici konumu beraberinde bazı zorlukları da getirmiştir. Delek-Noble ortaklığını, başlangıçtaki düşük potansiyelli saha keşifleri zamanla Tamar ve Leviathan gibi hidrokarbon ile zengin sahaların keşfini sağlamış (Zalel, 2017); ancak oluşan bahse konu şirket tekeline yönelik olarak kâr oranının Devlet lehine artırılması konusundaki itirazlar sonucunda İsrail Anayasa Mahkemesi, şirketlerin yoğun lobi faaliyetlerine karşın en büyük saha olan Leviathan'da çalışmaları durdurmuş ve oluşan tekelin kırılmasına yönelik adımları zorlamıştır.²² (Wrobel, 2011) Bu sebeple, adı geçen şirket ortaklığı Tanin ve Karish sahalarını (Leviathan gaz rezervinin %9.5'u büyüklüğünde²³) Yunanistan merkezli Ocean Enegean Oil and Gas²⁴ şirketinin GKRY bağlı ortaklığı Enegean E&P'ye 148

22 Leviathan Sahası anlaşması ile Delek-Noble Energy Konsorsiyumu'nun, İsrail'in doğal gaz stokları üzerinde tekel oluşturacağı endişeleri nedeniyle ve Başbakanın Benjamin Netanyahu'nun anlaşmayı ulusal güvenlik açısından zorlaması sonucunda kabineden bir kişi istifâ etmek zorunda kalmış, Netanyahu'nun dahi anlaşmanın geçerliği konusunda tanıklık etmesine rağmen, Mahkeme anlaşmayı iptal etmiştir. (Rettig, 2017)

23 58.7 BCM doğal gaz yaklaşık 15 milyar \$ piyasa fiyatına sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte İsrail'in yıllık doğal gaz tüketimi 6.7 BCM, Avrupa'nın yıllık tüketimi ise yaklaşık 500 BCM'dir. (Bouso, 2016)

24 Ocean Enegean Oil and Gas Şirketi; Merkezi Atina/Yunanistan'da olan ve Yunanistan'ın açık denizde petrol çıkartabilen tek şirkettir. Hâlihazırda Mısır ve Yunanistan'da 5 petrol arama/işletme lisansına sahiptir. Ayrıca Şirket 4 adet açık denizde petrol/doğalgaz çıkartabilen açık

milyon \$ karşılığında satmıştır.²⁵ (Offshore Energy Today, 2017). Bahse konu anlaşma; İsrail-Yunanistan-GKRY iş birliğinin somut bir göstergesi olmuş, Doğu Akdeniz deniz alanlarını önemli bir enerji havzasına dönüştürmüş ve orta vadede Mısır'ın da dahil edilmesiyle bölgenin jeopolitik rolünü yükseltmiştir.

Doğu Akdeniz'de İsrail tarafından icra edilen hidrokarbon arama ve işletme faaliyetlerine ilişkin olarak ilk defa 1999-2003 tarihleri arasında Noa, Mari B ve Nir Sahalarında hidrokarbon rezervleri keşfedilmiş ve bu bağlamda Doğu Akdeniz'deki enerji denkleminde yer almaya başlamıştır. (EIA, 2016) İlk büyük doğal gaz keşfi ise Delek Group (İsrail-%53) ve Noble Energy (ABD-%47) Konsorsiyumu tarafından 2009 yılında yaklaşık 280 BCM büyüklüğünde olan Tamar Sahasında yapılmış ve aynı yıl 14 BCM büyüklüğünde Dalit Sahası keşfedilmiştir. 2010 yılında ise keşfedilmiş en büyük rezerv olan 620 BCM büyüklüğündeki Leviathan Havzası ve ayrıca 2011-2013 yılları arasında Karish, Tamar, Simpson ve Afrodit Sahaları bulunmuştur. (Tagliapietra, 2016, s. 106)

İsrail tarafından işletme hakkı verilen dokuz sahadan²⁶ yalnızca Tamar Sahasında 2013 yılında ilk doğal gaz üretimine başlanmış ve döşenen boru hattı vasıtasıyla doğal gaz sevkiyatı başlamıştır. (Ratner, 2016, 9-10) En büyük doğal gaz rezervi Leviathan Sahasında ise 2019-2020 yıllarında tam kapasite üretime geçilmesi beklenmektedir. (Reuters, 2016) Ayrıca Eylül 2016'da Noble Energy şirketi ile Ürdün Hükümeti arasında 10 milyar \$ değerinde bir anlaşma yapılmış (Abu-Nasr, 2016), bu çerçevede daha önce anlaşma sağlanan sahaların dışında kalan diğer 24 blok için de Kasım 2016-Mart 2017 tarihleri arasında ayrıca hidrokarbon ruhsat ihalesi açılmıştır.²⁷ (Al Jazeera, 2016)

deniz platformuna sahiptir. (Energiean, 2018)

25 Taraflar arasında ilk anlaşma 12 Haziran 2016 tarihinde yapılmış, bu anlaşma 17 Aralık 2016 tarihinde İsrail tarafından onaylanmıştır. (Offshore Energy Today, 2017)

26 Leviathan Sahası, Tamar Sahası, Shimshon Sahası, Mari B ve Noa Sahası, Karish ve Tanin Sahası, Dalit Sahası ve Afrodit Sahası.

27 İsrail'in kıyısında doğal gaz üretim yapma hakkını elinde bulunduran Delek Group-Noble Energy Konsorsiyumu'nun doğal gaz tesisi kurmak üzere yatırım kararı verdiği, projenin ilk safhasını gerçekleştirmek üzere 3 yıl süresince 3.75 milyar \$ yatırım yapacağı şirketler

Bununla birlikte İsrail'in sahip olduğu enerji kaynaklarının Türkiye veya Yunanistan üzerinden Avrupa'ya sevkine yönelik maliyet hesaplamasını içeren çalışmaların yapıldığı da bilinen bir gerçektir. İsrail için en uygun sevk rotasının Türkiye üzerinden olacağı argümanına karşılık; GKRY ve Yunanistan tarafından, GKRY-Girit-Yunanistan-Avrupa arasında teşkil edilecek bir hat öne çıkarılmaktadır.²⁸ Ayrıca Yunanistan, enerji sahnesine dâhil olmanın yanı sıra Mısır ile yapacağı stratejik iş birliği vesilesiyle gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan serbest geçişinin sağlanmasını hedeflemektedir. (Stocker, 2012, s. 579)

İsrail'in bölge politikalarına etkisi açısından son gelişme olarak İsrail ve Lübnan'ın da 2017-2018 yıllarında yeni arama sahaları ilan edeceği resmi olarak açıklanmıştır. Ayrıca Libya kuzeyinde de Doğu Akdeniz'de şu ana kadar keşfedilen gaz yataklarına paralel olarak bölgedeki en büyük petrol yatakları tespit edilmiştir. Dolayısıyla söz konusu havza, çok uluslu/çok şirketli bir hal almış ve sıcak bir noktaya dönüşmüştür. Bununla birlikte; Lübnan, Şubat 2018'de MEB'indeki rezervlerine yönelik sondaj için uluslararası enerji şirketleriyle anlaşmalar yapmış, İsrail ile gerilime yol açan tartışmalı 9. Blok'un da olduğu kaydedilen iki blokta sondaja yönelik Eni-Total-Novatek²⁹ konsorsiyumu ile sözleşme aşamasına geçmiş ve bu durum 9. Blok'un kendi MEB'inde

tarafından açıklanmıştır. 2010 yılında doğal gaz potansiyelinin bulunmasından itibaren projenin birçok defa ertelenmiş, nihayetinde ilk üretimin 2019 yılında gerçekleşmesi beklenmektedir. Projenin ilk safhası tamamlandıktan sonra, yılda 12.4 BCM üretim kapasitesine sahip olacak ve bu rakam hem kısmen İsrail piyasası hem de bölge piyasası için yeterli olacaktır. (Fortune, 2016) Konsorsiyum açıklamalarına göre Mısır ve Ürdün'e gönderilecek doğal gaz ile ilgili anlaşmalar şimdiden teminat altına alınmış ve projenin ikinci safhası tamamlandıktan sonra üretim kapasitesinin yaklaşık iki katına çıkarılarak yılda 21.4 BCM'ye ulaşması hedeflenmiştir. İsrail'in, bu ilave üretimi 2020 yılı itibarıyla Türkiye'ye ihraç etmeyi planladığı, böylece doğal gaz kaynaklarını stratejik olarak kullanarak iki ülke arasındaki bağları güçlendirmeyi hedeflediği resmî açıklamalarda yer almıştır. (Reed, 2016) Bununla birlikte; söz konusu proje Doğu Akdeniz'deki tek çalışma değildir, Mısır MEB'inde bölgenin en büyük doğal gaz yatağı olan Zohr sahasındaki çalışmalar da akılda tutulmalı ve 2018 içerisinde üretime başlayabileceği dikkate alınmalıdır. Ayrıca, tüm iç ve dış müdahalelere rağmen, Lübnan da bu konuda ilk açık deniz lisansını almak üzere yoğun çaba içerisinde. (Baconi, 2017, s. 4)

28 İsrail Büyükelçiliği tarafından yapılan çalışmaya göre; Türkiye üzerinden gitmesi halinde, 600 km boru hattı, 3.3 milyar \$ maliyet olacağı, Yunanistan üzerinden taşınması halinde, 1.300 km boru hattı, 7.15 milyar \$ maliyet hesaplanmıştır. (Daily Sabah, 2016)

29 Rus menşeli şirket.

olduğunu iddia eden İsrail'in tepkisini çekmiş ayrıca Beyrut tarafından atılacak tek taraflı bir adımı kışkırtma olarak göreceğini belirtmesine sebebiyet vermiştir. (Mouchantaf, 2018)

GKRY'nin sözde ruhsat sahalarının Ada'nın batısındaki bir bölümü Türkiye'nin Akdeniz'deki kıta sahanlığı alanı ile Ada'nın güneyindeki büyük bir bölümü ise KKTC'nin TPAO şirketine verdiği ruhsat sahaları ile çakışmaktadır. GKRY-Yunanistan ikilisi üçüncü kıyı devletleri ile antlaşmalar yaparak Doğu Akdeniz'de yürüttükleri faaliyetlerin sınırlarını çizmek ve bu sınırları Türkiye' ile KKTC'ye kabul ettirmek istemektedirler. Bu çerçevede; GKRY ile Mısır arasında 17 Şubat 2003 tarihinde, GKRY ile Lübnan arasında 17 Ocak 2007 tarihinde ve GKRY ile İsrail arasında 17 Aralık 2010 tarihinde MEB Antlaşması imzalanmıştır. (Scovazzi, 2012)

Ayrıca Yunanistan-GKRY ikilisinin Doğu Akdeniz'deki ortak girişimleri neticesinde; 08 Kasım 2012'de İsrail, 24 Eylül 2013'te Mısır, 18 Ocak 2016'da Ürdün ile üçlü iş birliği mekanizmaları teşkil edilmiştir. Üçlü mekanizmalar çerçevesinde senede en az iki zirve ile düzenli olarak yapılan toplantılar neticesinde; 28 Ocak 2016 tarihinde İsrail-GKRY-Yunanistan arasında su altı elektrik kablo hattı döşenmesini amaçlayan Avrasya Enterkonnektörü³⁰ projesinin teşkil edilecek ortak bir komisyon tarafından inceleneceği açıklanmıştır. (Financial Times, 2017) Burada ilave edilmesi gereken bir diğer husus da mezkûr projenin Avrupa Komisyonu Ortak Menfaat Projesinin (PCI)³¹ en önemlileri arasında yer alması ve AB'nin en önemli elektrik koridoru (electricity highways) çalışması olmasıdır. 2022'de bitmesi hedeflenen projede 1520 kilometrelik İsrail-GKRY-Girit-Attika elektrik hattı boyunca gerekli denizaltı ve derinlik araştırmaları yapılarak İsrail karasularında bulunan çok yüksek potansiyelli doğalgaz kaynakları aracılığıyla üretilen elektrik ile 10 milyar € kâr edilecektir. Bahse konu proje ile Doğu Akdeniz ile AB arasında bir elektrik koridoru oluşturmak ve İsrail-GKRY-Girit enerji yalnızlığını sonlandırarak Avrupa enerji gü-

30 EuroAsia Interconnector Project

31 Project of Common Interest

venliğini artırmak ayrıca Doğu Akdeniz'den Avrupa'ya yapılacak olan doğalgaz ihracatı anlaşmasının da İsrail-GKRY-Yunanistan aracılığıyla gerçekleştirilmesini sağlamak üzere güzergâh altyapısı geliştirmek hedeflenmektedir. (Shaffer, 2011, s. 5380)

İsrail-GKRY-Yunanistan üçlüsü arasında hedeflenen ve İtalya ile AB tarafından da desteklenen DABH projesinin hazırlığı için Yunan menşeli IGI Poseidon³² öncülüğünde Noble Energy ile iş birliği anlaşması imzalanmış, proje teknik olarak mümkün ve sürdürülebilir olarak değerlendirilmiştir. (Zalel, 2017)

Diğer bir üçlü mekanizma olarak Yunanistan-Mısır-GKRY arasında *ilki* 08 Kasım 2014'te Kahire'de icra edilen üçlü zirve toplantıları yılda iki defa tekrarlanmaktadır. Zirve toplantıları sonrasında yayımlanan bildirimlerde üç ülke arasında deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına yönelik sürecin hızlandırılması ile enerji, turizm ve deniz taşımacılığı alanlarında iş birliği imkânlarının artırılması kararı alındığı yer almıştır. Ayrıca, GKRY ve Mısır arasında; 01 Mart 2016 tarihinde askeri iş birliği antlaşmasının ve 31 Ağustos 2016'da doğalgaz boru hattı projesine yönelik prensip antlaşmasının imzalandığı belirtilmiştir. (DW, 2016)

Bunlara ilave olarak GKRY'nin hidrokarbon araştırması icra ettiği sahalarda araştırma ihalesi alan ABD'nin Exxonmobil firmasının eski CEO'sunun ABD Dışişleri Bakanı olmasının da bölge dinamikleri açısından yeni bir parametre oluşturacağı ve ABD'nin bölgeye ve dolaylı olarak Kıbrıs müzakerelerine olan ağırlığını artıracacağı değerlendirilmektedir. (U.S. Department of State, 2017)

Böylece Yunanistan yeni açılan ihaleler bağlamında da İsrail'in hidrokarbon sahalarına şirketleri aracılığıyla talip olabilecek ve bu şirketlerin doğal gazın sevki konusunda da alıcı ülkelerle müzakere yapmasını sağlayabilecektir. Bu hedef dikkate alındığında; İsrail ile GKRY'ye ait enerji kaynaklarının Avrupa'ya aktarılmasında merkez

32 Yunan menşeli şirket. Fransız-İtalyan menşeli EDISON ve Yunan menşeli DEPA şirketlerinin eşit ortaklığında kurulmuştur. (IENE, 2012)

rolü oynamak isteyen Yunanistan, İsrail enerji kaynaklarının Avrupa'ya sevkinde Türkiye yarı yarıya daha ekonomik rota olmasına rağmen, AB'nin siyasi desteği ile kendisini ön plana çıkaracaktır. (Gürses ve Heller, 2016) Türkiye'nin ise Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları konusunda en büyük tüketici konumunda olacağı göz önüne alındığında; mezkûr talep potansiyelini, genel çözümleri kendi lehine çevirecek ve tarafları aralarında gaz satışı konusunda rekabet yarışına sokarak ihtilaf oluşturabilecek kapasitesi mevcuttur. (Ellinas, 2016, s. 21)

Doğu Akdeniz'de Doğalgaz Potansiyeli ve Öne Çıkan Proje İhtimalleri

Bu kadar yüksek bir potansiyele sahip olan havzada birçok aktörün çıkarlarının çatışması sebebiyle Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları ve bunların AB pazarına sunulması hakkında bir kısım taslak projeler yarış halindedir. Yarışa dâhil olan yüksek ihtimalli projelerden öne çıkan 7 tanesi şu şekildedir:

- a. DABH projesi (TM³³: 17-20 Milyar \$),
- b. Türkiye'ye uzanan bir boru hattı ve buradan aktarılması (TM: 5-10 Milyar \$),
- c. Mısır'a uzanan bir boru hattı ve gazın İdku ve Dimyat'taki tesislerde sıvılaştırılarak LNG³⁴ gemileri ile aktarılması,
- ç .Ürdün'e uzanan bir boru hattı ve aktarılması,
- d. Vasiliko/GKRY'de sıvılaştırma tesisleri kurularak aktarılması (TM: 10-15 Milyar \$),
- e. FLNG³⁵ inşa edilmesi,
- f. CNG (Compressed Natural Gas-Sıkıştırılmış Doğalgaz) gemileri ile aktarılması.

33 TM: Tesis Maliyeti.

34 LNG: Liquefied Natural Gas-Sıvılaştırılmış Doğalgaz.

35 FLNG: Floating LNG-yüzen doğalgaz sıvılaştırma platformu.

Bunların arasında İsrail'in önceliklendirdiği projeler "a, b ve c" seçenekleri olmakla beraber; "a" seçeneği İsrail ve Kıbrıs'ta yeni gaz sahalarının keşfedilmesine bağlı olarak uzun vadede, "b ve c" seçenekleri ise orta vadede düşünölmektedir. (Kennedy, 2016)

DABH projesi yani "a" seçeneği; Doğu Akdeniz doğalgaz yataklarını Yunanistan ve buradan da İtalya ile Avrupa'ya bağlayacaktır. Bu proje; uzak mesafe, yüksek derinlik ve çetin deniz koşulları sebebiyle şimdilik en yüksek maliyete sahip seçenek olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Türkiye-Mısır-Yunanistan-GKRY MEB'ine tabi olması, 3000 m. gibi bir derinliğe ulaşması sebebiyle teknik açıdan zorluklara ve Girit-Kıbrıs arasında deniz dibi fay hatlarından dolayı hattın emniyetine yönelik risklerin yüksekliği, 7-9.5 \$/m³ fiyat ile diğer seçeneklerle rekabet edemeyecek olması (Rus gazı: 3-5 \$/m³, LNG: 4.5-6.5 \$/m³) Avrupa Komisyonu ve MIT Üniversitesi tarafından ortaya konulmuş, projenin gerçekleştirilme ihtimalinin AB enerji güvenlik derecelendirmesine ve ABD desteğine bağlı olduğu belirtilmiştir. (Ministry of Foreign Affairs of Italy, 2016) Buna karşın Yunanistan destekli yapılan bir konferansta ise; söz konusu projenin teknik olarak yapılabilir olduğu ve Girit'in güneyinde yeni rezervler bulunması durumunda gaz çıkarım maliyetinin 2.5 \$/m³'e kadar düşeceği belirtilmiştir. Burada ayrıca belirtilmesi gereken bir diğer husus da DABH'nin gerekli kriterleri yerine getirerek AB tarafından Ortak Çıkar Projesi³⁶ olarak addedilmesi, söz konusu projenin "düşük maliyet, hızlı planlama, garantili izin, yatırımcılara açık olma" konularında desteklenmesidir. (AB, 2017a, s. 8-9) Bu kapsamda Aralık 2017'de İsrail-İtalya-Yunanistan-GKRY arasında projenin gerçekleştirilmesine yönelik bir mutabakat anlaşması da imzalanmıştır. (Geropoulos, 2017) Bahse konu projenin en büyük getirisi siyasi istikrarsızlık riskinin en aza inmesi, değişken üretim/tüketim oranlarının ortadan kalkması, rekabetçi fiyatlamaları zorlayacak ihtimalleri azaltması ve AB'nin güneydoğu komşuluk ilişkilerini geliştirmesidir. (AB, 2015a) Bununla birlikte maliyet faktörleri, Rus gazının alternatif olarak öne çıkarılması ve İsrail ile Kıbrıs MEB sahalarındaki gaz miktarlarının kısıtlı olması gibi ihtimaller söz konusu plan hakkında olumsuz gelişmeler olarak öne çıkmaktadır. (El-Katiri, 2014, s. 38)

36 Project of Common Interest (PCI).

“b” seçeneği yani doğalgaz transferi için İsrail gaz yataklarından Kıbrıs ve Lübnan MEB’i vasıtasıyla Türkiye’ye yönelecek denizaltı boru hattının inşasıdır. (Baker, 2017) Söz konusu proje en az maliyetli olarak karşımıza çıksa da politik sorunlar önüne engel koyabilecektir. İsrail ve Kıbrıs gazının Avrupa’ya taşınması kapsamında bu üç bölgenin merkezinde bulunan ve Güney Gaz Koridoruna (GGK)³⁷ bağlanma ihtimali ile ekonomik bakımdan en mantıklı olan Türk rotası ile ilgili olarak; güzergâh üzerindeki İsrail-Filistin-Lübnan-GKRY-Suriye-Türkiye anlaşmazlıkları/çatışma alanları ve Rus gazının ciddi oranda indirimle gitmesiyle oluşacak rekabet edilmesi güç fiyatlamalar, bahse konu seçeneğin uygulanabilirliğini zora sokmaktadır. Ancak İsrail-Türkiye diplomatik gelişmeleri ve Kıbrıs müzakerelerinin kısa vadede sonuca ulaşması gibi yeni durumlar ülkelerin enerji ihracatı/ithalatı konusundaki önceliklerini değiştirerek hızlı adımlar atmalarını sağlayabilir. (Gotev, 2016) Bununla birlikte doğalgaz ithalatı konusunda Rusya, İran, Azerbaycan, Cezayir ve Nijerya’ya bağımlı olan Türkiye’nin, enerji kaynaklarını çeşitlendirme ve gelecek bölgesel iş birliği projelerinde yerini kaybetmeme düşüncesiyle orta vadede GKRY anlaşmazlığını aşarak Kıbrıs müzakerelerinde sonuca ulaşması kabul edilebilir bir ihtimaldir. (Chikhi, 2016)

Ayrıca, “c” seçeneği de Mısır’ın yüksek gaz rezervinin kendi sıvılaştırma tesislerini tam kapasiteli olarak kullanmaya zorlayacak olması nedeniyle önceliğini kaybetmektedir. (Ellinas, 2017) “ç” maddesine göre, Ürdün’e uzanan bir boru hattı ile gazın aktarılması seçeneği her ne kadar hâlihazırda devam eden Leviathan (İsrail) sahası şirketleri ile Ürdün arasındaki anlaşma cesaretlendirici olsa da jeopolitik kriz ihtimalleri projenin geleceğini riske sokmaktadır. (Baconi, 2015)

37 Güney Gaz Koridoru (GGK) (Southern Gas Corridor), Hazar ve Orta Doğu gazının Avrupa’ya taşınması kapsamında Avrupa Komisyonu tarafından başlatılan bir girişimdir. Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan, Türkmenistan, Kazakistan, Irak, Mısır ve politik şartlar izin verdiğinde Özbekistan ile İran gibi ülkeler potansiyel iş birliği ülkeleri seçilmiştir. 3500 km’yi kapsayan, 7 ülkenin sınırlarından geçen, 15 enerji şirketinin dâhil olduğu ve 45 milyar \$ yatırım hacmine sahip olan bahse konu girişim, aynı zamanda 3 boru hattı projesini de kapsamaktadır: Güney Kafkas Boru Hattı (SCPX-Azerbaycan, Gürcistan), Trans Anadolu Boru Hattı (TANAP-Türkiye), Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP, Yunanistan, Arnavutluk, İtalya). (AB, 2015b)

“d” maddesi incelendiğinde ise böyle bir sıvılaştırma tesisinin kurulmasının maliyet-etken olmasının en az %85 doluluk oranı ile çalışmasına bağlı olması yine bölge rezervlerinin ne kadar geniş olduğunun sorgulanmasına sebebiyet vermektedir. “e” maddesi yani FLNG kurulumu maliyetleri hâlihazırda yüksek olsa da gelişen teknoloji ışığında orta vadede rekabetçi bir seçenek olabilecektir. (Offshore Energy Today, 2014) “f” maddesi CNG ihtimali kısa vadede ne teknolojik olarak ne de efektiflik yönünden mümkün gözükmemektedir.

İsrail ve GKRY’nin sahip olduğu gaz rezervinin toplamından (1,1 TCM) daha fazlasına Zohr³⁸ (2,2 TCM’lik milli gaz rezervinin yaklaşık yarısı) sahasıyla sahip olan Mısır, Doğu Akdeniz’in enerji merkezi olmasını sağlayacak kilit bölgesel aktör konumuna yükselmiş ve ezber bozan/oyun değiştirici potansiyel politikaların sahibi olmuştur. Mısır’ın bu konumu 1990’lardan itibaren doğalgaz üretimine başlama ve 2000’li yıllardan sonra ihraç etme tecrübesine dayanmaktadır. (EIA, 2013) Yeni statüsünün somut bir rneği GKRY’nin güneyindeki Afrodit sahasının, boru hatlarıyla Mısır ihracat terminallerine bağlanmasını hedefleyen ve Ağustos 2016’da imzalanan iş birliği anlaşması olmuştur. (Venna, 2016) Diğer taraftan ülkenin son dönemdeki istikrarsız yapısı ve düzensiz iç talebi, tek başına yatırımlar yapma konusunda hedeflerine engel teşkil etmekte ve bu durum Mısır’ı GKRY-İsrail ile iş birliğine zorlamaktadır. (Shiryayevskaya, 2016) ENI şirketi tarafından şubat 2018’de Zohr sahasının uzantısında aynı verimliliğe sahip Calypso sahasını keşfettiğini açıklaması da orta vade planlamaları etkileyecektir. (CSIS, 2018)

Ayrıca belirtilmelidir ki İsrail ve GKRY’de inşa edilmesi planlanan LNG terminallerinin ekonomik altyapısının uygun olmadığının ortaya çıkması sonucu (“d” seçeneği), İdku ve Dimyat’ta hâlihazırda var olan terminallerin kullanılmasıyla geliştirilecek Mısır LNG Merkezi projesini içeren “c” seçeneği de öne çıkmaktadır. (LNG World News, 2015) Adı geçen terminallerin, doğalgaz sıvılaştırılması ve yıllık 19 milyar metre³ kapasite ile ihracat için hazır olması ve Zohr sahasının keşfedil-

38 ENI şirketi bahse konu sahada faaliyet göstermektedir. Ayrıca, BP ve SHELL ile yaptığı iş birliği sonucunda Mısır’ın batısındaki çöllerde yeni doğalgaz yatakları tespit etmiştir. (Baconi, 2017, s. 9)

mesine rağmen yüksek iç talep sebebiyle Mısır tarafından tam kapasite olarak kullanılamaması sonucu (BP, 2017), Kıbrıs ile İsrail sahalarının bu bölgeye bağlanması fikri öne çıkmış ve bu yeni strateji bölgesel LNG merkezi oluşturulmasını hedeflemiştir. Bu kapsamda icra edilen İsrail-GKRY-Mısır görüşmeleri ve yapılan anlaşmalar, kısa vadede ihracat için en iyi çözümü sunsa da bahse konu proje ile ilgili olarak İsrail'in ihracat konusunda Mısır'a bağımlı olma ve Mısır'ın bölgede doğalgaz konusunda çekim merkezi olarak öne çıkması endişeleri planın uygulanabilirliğinin politik olarak sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. (Offshore Energy Today, 2016)

Bu konu ile ilgili olarak son aşamada İsrail-Mısır arasında Şubat 2018'de yapılan anlaşmaya göre, Tamar ve Leviathan sahalarının her birinden 32,5 milyar metre küp olmak üzere 65 BCM doğalgaz 2030 yılına kadar Mısır'a ihraç edilecektir. Noble-Delek-Dolphin³⁹ konsorsiyumu ile hayata geçirilecek olan 15 milyar \$'lık anlaşma kapsamında 2019 yılı sonundan itibaren özellikle sanayi ve elektrik için Mısır'a ulaştırılacaktır. Anlaşmanın arkasında yatan en büyük sebep ise Mısır'ın gaz tüketiminin üretiminden fazla olması ve Mısır'a ait Zohr sahasından yapılacak üretimin yıllara sâri olarak artabilecek olmasıdır. (Noble Energy, 2018) Suriye ve DEAŞ'a karşı mücadele konusunda da üstü kapalı bir Mısır-İsrail anlaşması olduğu göze çarptığından söz konusu gaz ihraç anlaşmasının uzun vadede DABH ve Türk Rotası ihtimallerini de etkileyeceği aşikârdır. (Kirkpatrick, 2018)

Yunanistan ile GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki Güncel Tutumu ve Türkiye'nin Politikası

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarına ilişkin tutumu kapsamında; bu denizdeki yetki alanlarının ilgili tüm kıyıdaşlar arasında özel durumları da gözeterek hakkaniyete uygun antlaşmalarla belirlenmesi gerektiği, ilgili diğer kıyıdaş ülkelerin görüşleri alınmaksızın yapılması düşünülen sınırlandırma girişimlerinin hukuki geçerliliğinin olmayacağı, kıta sahanlığına ilişkin olarak; Doğu Akdeniz'de

32°16'18'' boylamının batısında Türkiye'nin uluslararası hukuktan ile-ri gelen egemenlik hakları ve çıkarlarının bulunduğu, Türk kıta sahan-lığının dış sınırlarının Türkiye ve Mısır kıyılarının ortay hattı boyunca uzandığı belirtilmiştir. (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2007)

Türkiye'nin, Doğu Akdeniz'de ilan edilmiş/sınırlandırmaya tabi tutulmuş MEB'i bulunmamakla birlikte 028°00'D boylamının doğu-sunda kalan alanların ölkemize ait olduğu, anılan boylamın batısında kalan alanlardaki kıta sahanlığı sınırının ise uluslararası hukuk kuralları kapsamında hakkaniyete uygun olacak şekilde ilgili kıyı devletlerinin aralarında yapacakları antlaşmalar ile belirleneceği notalar ile ulusla-rarası zeminde kayıt altına alınmıştır. (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2014)

Yunanistan'ın Mısır ile MEB antlaşması yapma çalışmalarını hız-landırdığı ve bu kapsamda yapılması muhtemel bir MEB antlaşması için (sözde) Meis Adaları Grubunun⁴⁰ (Meis, Karaada ve Fener Adası) MEB sınırını oluşturucağı iddiasını Kahire'ye kabul ettirmeye çalıştı-ğı, Türkiye'nin itirazları sebebiyle uzun süredir gerçekleştiremediği ve Ege Denizi'nden sonra ikinci planda tuttuğu Doğu Akdeniz ve Meis Adası stratejisini öne çekerek GKRY ile MEB'ini birleştirmeyi hedef-lediği, Mısır ve İsrail'in katılımıyla icra ettiği üçüncü ölkelerle işbirliği çerçevesinde, görüşmelere özellikle Lübnan'ı da (ayrıca İtalya ve Li-bya) dâhil ederek, KKTC ve Türkiye'yi bölgede etkisizleştirme poli-tikası izlediği göze çarpmaktadır. Ayrıca Yunanistan, enerji sahnesine dâhil olmanın yanı sıra Mısır ile yapacağı stratejik iş birliği sayesinde kendisine büyük ekonomik getiri sağlaması düşüncesiyle gemilerin Sü-veyş Kanalı'ndan serbest geçişinin sağlanmasını hedeflemektedir. (Ha-djicostis, 2016)

Diğer taraftan Kıbrıs'ın güney/güneybatı bölgesinde hâlihazırda

40 Adalar grubu tanımlaması uluslararası hukuka aykırıdır ve Meis ile Karaada ve Fener Ada'sı üzerinde hükümlerlik sağlamak adına fiili durum oluşturulmaya çalışılmaktadır. Gayri askeri statüdeki Meis Ada'sının Doğu Akdeniz'de yapılması muhtemel bir deniz yetki alanı sınırlandırılmasında tam etkiye sahip olması durumunda Türkiye'nin Antalya Körfezi açıklarında sınırlı bir bölgede hak sahibi olacağı açıktır. Bu bağlamda, Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarında yapılacak sınırlandırmalar bölgedeki hak ve menfaatlerin korunması açısından büyük önem arz etmektedir.

araştırma faaliyeti icra eden gemilerin⁴¹ Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerine ilişkin GKRY tarafından yayımlanan seyir ikaz mesajlarında (NAVTEX)⁴² "Seismic surveys will be conducted within the exclusive economic zone of the Republic of Cyprus in area bounded by the following positions"⁴³ ifadesinin kullanıldığı ve bu ifade ile araştırma faaliyetlerinin sözde GKRY MEB'inde icra edileceği ifade edilmiştir. Bahse konu geminin araştırma faaliyetlerini icra ettiği saha, Türk deniz yetki alanlarının ve KKTC'nin TPAO'ya ruhsat verdiği sahaların dışında olmakla birlikte Kıbrıs Türk Halkının da eşit haklara sahip olduğu bir bölgede yer almaktadır. (Larnaca, 2016)

Buna karşılık olarak Türkiye, Kıbrıs Türk Halkının adanın doğal kaynakları ve deniz alanları üzerindeki temel hak ve menfaatlerinin korunması ve Doğu Akdeniz'deki haklarını uygulamalar yoluyla da vurgulamak amacıyla kıta sahanlığı sınırlandırmasında sadece karasuları ile enklave⁴⁴ (etrafının çevrilmesi) edilmesi gerektiğini savunduğu ters tarafta kalan Meis Adasının güney/güneybatısında belirlenen bölgelerde sismik araştırma faaliyetleri yaparak görünürlüğünü artırmış ve araştırma gemisinin münhasıran icra ettiği faaliyetlerine yönelik olarak baskın devletleri nezdinde girişimde bulunmuştur. Son olarak Şubat 2018 içerisinde GKRY'nin 3 no'lu sahada arama yapması için ruhsat verdiği Eni şirketi gemileri, Türk firkateyni tarafından NAVTEX bildirimini ile

41 Bahama Adaları bayraklı R/V RAMFORM TETHYS gemisi, 20 Kasım 2016-20 Şubat 2017 tarihleri arasında faaliyetlerde bulunmuş ve ona istinaden GKRY tarafından tüm denizcilere birçok hukuk dışı uyarıda bulunulmuştur. (Larnaca, 2016)

42 NAVTEX (Navigational Telex), Deniz Emniyet Bilgilerini (Maritime Safety Information-MSI) yaymak için kullanılan bir sistemdir.

43 NR 308/16 sayılı seyir ikaz mesajı. (Larnaca, 2016)

44 Yunanistan, kendi ana kıtasından ziyade karşı kıyı ülkesinin ana kıtasına yakın olan (ters tarafta kalan) adaların etrafı çevrilerek (enklave edilerek) kıta sahanlığının olamayacağı veya yalnızca karasuyuna sahip olabileceğinin hilafına Anadolu kıyılarına yakın olan adalar üzerinde kıta sahanlığının olduğunu ileri sürmektedir. Ege kıta sahanlığı sınırının, Türkiye ve Yunanistan'ın Ege Denizi'nden eşit koşullarda yararlanması düşüncesine ve uluslararası hukuka uygun olarak; hakkaniyet ilkesi çerçevesinde belirlenmesi, sınırlandırma metodu olarak ortay hat yönteminin kullanılması halinde bunun Ege'nin tamamında iki ülkenin anakaralarının kıyıları arasında uygulanması, Türkiye'nin doğal uzantısı üzerinde bulunan ve ortay hattın ters tarafında kalan Yunan egemenliğindeki Doğu Ege Adaları'na kıta sahanlığı verilmemesi ve 6 mil karasuları ile "enklave" edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir. (Fırat, 2001, 752-753)

KKTC adına hükümranlık haklarını korumak adına geri çevrilmiştir.⁴⁵ Ancak Mart 2018 içerisinde yine ExxonMobil'in 10. parselde sondaj faaliyetleri icra edeceği değerlendirildiğinde mezkûr bölge her ne kadar kendi MEB'inde olmasa da Türkiye'nin Kıbrıs Türk halkının haklarını korumak adına müdahale edebileceği, buna mukabil ABD'nin de bahse konu şirket gemisine refakat için savaş gemisi görevlendirebileceği ve olası bir krizin doğabileceği de ihtimal d hilindedir. (Hadjicostis, 2018)

Türkiye'nin deniz yetki alanlarımız içerisinde kalması  ng r len Doğu Akdeniz'den Avrupa'ya denizaltından doğal gaz transferini sağlayacak DABH projesi ile Avrupa ve Asya'yı denizaltı elektrik kablolarıyla birbirine bağlamayı hedefleyen "Avrupa Enterkonnektörü" adını taşıyan elektrik projesine ilişkin olarak uluslararası hukuk kapsamında konular şöyle değerlendirilebilir: Kıyı devletinin kendi kıta sahanlığı üzerinde araştırmalar yapması bu alandaki doğal kaynakları işletmesi, petrol boruları ile kirlenmeyi önlemesi, azaltması ve kontrol etmesi için makul tedbirleri alma hakları saklı kalmak üzere diğer tüm devletlerin, kıyı devletinin kıta sahanlığı üzerinde denizaltı kabloları ve petrol boruları döşemeye hakkı bulunmaktadır. Denizaltı kabloları veya petrol boruları döşeyecek olan devletlerin daha önceden döşenmiş mevcut kablolar ve borulara zarar vermeyecek şekilde çalışmalarını yapmaları ve d şeyecekleri petrol borularının takip edeceği hattın kıyı devleti tarafından belirlenmesi ya da diğer devletler tarafından belirlenen g zerg hın kıyı devletince kabul edilmesi gerekmektedir. (Tamçelik, 2016, ss. 249-251)

Devlet uygulamaları bakımından 1982 Birleşmiş Milletler Deniz

- 45 GKRY Kıbrıs adası özelinde, Yunanistan ise gayri askerî statüdeki adaların NATO tatbikatları senaryosuna veya NATO harek tlarına dâhil edilmesine çalışmakta, bazı Türk eğitim saharlarının Atina FIR'ı içerisinde kaldığını iddia etmekte ve tatbikat kapsamında icra edilecek bütün hava faaliyetlerinin Yunanistan Havacılık Bilgi Servisi/Atina ile koordine edilmesi gerektiğini ileri sürmekte, NATO yetenek paketleri kapsamında Türkiye'nin projelerini engellemekte, mevcut anlaşmalar hilafına Ege ve Akdeniz'de büyük alanlarda ve uzun süreli NOTAM (Notice to Airmen-Havaacılar  lanlar) ve HYDROLANT'lar (Atlantik bölgesinde yayımlanan seyir uyarılarıdır) ilan ederek Ege'nin kullanımını kısıtlamaya çalışmaktadır. GKRY'nin Doğu Akdeniz'de, Yunanistan'ın ise Ege ve Akdeniz'de Atina Mutabakat Muhtırası'na aykırı olarak ilan ettiği uzun süreli tehlikeli saharların kaldırılmasına yönelik  neriler Yunanistan-GKRY tarafından cevapsız bırakıldığı için Türkiye de kararlılığını göstermek için mütekabiliyet ilkesini kullanmıştır.

Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)'ne taraf olan devletler de dâhil olmak üzere kıyı devletlerinin söz konusu faaliyetlere yönelik kendilerinden izin alınmasını talep ettikleri ve ilgili icracı şirketlerin de bu taleplere uygun olarak davrandıkları görülmektedir. (Nathanson ve Levy, 2012).

Bu kapsamda Rusya'dan Bulgaristan'a doğal gaz transferini ön gören ancak 2014 yılında iptal edilen "Güney Akım" Projesinin Türkiye'nin Karadeniz'deki deniz yetki alanlarından geçen kısmı için Türkiye'den izin alınmış olmasının örnek teşkil edeceği ayrıca geçmiş dönemde Rusya Federasyonu'nun Hazar Denizi'nden geçmesi öngörülen "TransHazar" projesine çevre kirliliğine sebep olabileceği nedeniyle karşı çıkması dikkate alınarak Türkiye'nin deniz yetki alanlarından geçmesi öngörülen her iki projenin çevresel etkilerinin değerlendirilmesi uygun olacaktır. (Konończuk, Matuszak ve Ewa, 2012)

Dolayısıyla her iki proje için hatların belirlenmesi ve döşeme faaliyetlerine ilişkin Türkiye'den izin alınması gerekecek olması ile birlikte bu konunun Türkiye'nin GKRY'yi tanımaması ve Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılması konusundaki Yunan-Rum iddiaları nedenleri ile gerginliğe yol açabilecektir.

Yunanistan-Mısır-GKRY üçlü mekanizmasının yeni alanlar da eklenmek suretiyle işbirliği girişimlerini artırmış bu kapsamda Yunanistan'ın Mısır ile Girit-Rodos-Meis hattını ve eşit uzaklık yöntemini esas alarak ve adalara tam etki tanıyarak uluslararası hukuka aykırı, bir sınırlandırma antlaşmasını hayata geçirmeye matuf gayretlerini sürdürmeye devam etmiştir. GKRY'nin sözde ruhsat alanlarından çıkarılacak doğal gazın Mısır'a taşınmasına ilişkin modalitelerin görüşülmesi amacıyla üst düzey ziyaretlerin gerçekleştirilmiş ve bu konuda bir çerçeve antlaşmanın akdedildiği yönünde bilgilere yer verilmiştir. (Offshore Energy Today, 2016)

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki yetki alanları ile buralardaki hak ve menfaatlerinin korunması amacıyla Mısır ile deniz yetki alanı sınırlandırması anlaşması yapılması büyük önem taşımaktadır. Bahse konu sınırlandırma özellikle Yunanistan tezlerine istinaden Yunanistan-GKRY sözde deniz sınırı olasılığını ortadan kaldıracak mahiyette

bir adım olacak, böylelikle Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki yaklaşık 90.000 km²'lik deniz yetki alanına Yunanistan'ın haksız müdahalesi engellenmiş Mısır için de GKRY ile sınırlandırmada kaybettiği 11.500 km²'lik alana ilave yeni kayıplar önlenmiş olacaktır. (Gürdeniz, 2017)

Yunanistan'ın Muhtemel Politik Kararları ve Hareket Tarzları

Söz konusu yakın vade gelişmeleri ışığında, Yunanistan'ın izleyeceği politikaların saldırgan bir yapıda olacağı ve hareket tarzlarını da güvenlik doktrini üzerine inşa edeceği düşünülmektedir. Bu kapsamda söz konusu politika ve hareket tarzlarının şu şekilde olması öngörülmektedir: Yunanistan her koşulda GKRY gazının ihracatını destekleyecek eğer İsrail DABH'a dâhil olursa mutlaka Yunanistan da proje de yer alacaktır. Yunanistan-GKRY-İsrail-Mısır (Dörtlü Mekanizma) jeopolitik iş birliği derinleştirilecek yakın gelecekte Ürdün de bu gruba dâhil edilecektir. AB'ye elektrik bağlantısı sağlayan İsrail-GKRY-Yunanistan arasındaki Avrasya Enterkonektörü projesine tam finansal, teknik ve politik destek verilecek hâlihazırda uygulanma sürecinin devam ediyor olması hasebiyle alacağı AB desteği projenin geleceğini kesinleştirecektir. (Shaffer, 2011, s. 5380)

Yunan şirketler ile Yunan MEB'inde araştırma yapmak üzere özellikle Amerikan ve Avrupalı şirketlere cazip tekliflerle yaklaşılabilecek sözde GKRY MEB'inde yapılacak müteakip araştırmalar için şirketlerin güvenlik endişelerini gidermek adına askeri ve jeopolitik destek verilecektir. Yunanistan-İsrail-GKRY iş birliğinde gelecekte Lübnan da dâhil edilerek gazın Doğu Akdeniz'den Avrupa'ya Yunan anakarası üzerinden aktarılması konusunda uluslararası pazarlarda ve uluslararası örgütlerde (IMF, Dünya Bankası) finansal destek aranacaktır. (AB, 2015a)

Yunanistan, Girit güneyinde yapılacak araştırmaların emniyeti için ABD ve AB ile iş birliği içinde Libya'nın özellikle sahil bölgesinin teknik ve ekonomik olarak istikrarlaşmasına katkı sağlayacak Suda Deniz Üssü, ABD Altıncı Filosunun daima liman yaptığı kalıcı bir statüye dönüştürülecek ve ABD hava harekâtı için sürekli varlık gösterilen bir

yer olacaktır. (Şeker, 2016b, s. 597) Ayrıca GKRY RF'ye de üs kurması için teklifte bulunmuş ancak konuyla ilgili olarak RF yetkilileri askeri üs konusunu asla müzakere etmediklerini belirtmişlerdir. Bahse konu gelişmelerle RF deniz ulaştırma hatları, düğüm noktaları ve kritik öneme haiz geçitlerde kontrolü sağlayarak ABD'nin küresel güç olma hedefini sürdürmek amacıyla izlediği okyanus ötesi donanma/daimî hareket üssü stratejisine karşılık vermektedir. (Talmazan, 2017) İlave olarak ÇHC de bölgede RF ile ortak tatbikatlar düzenleyerek petrol iletim hattı ve sıvılaştırma tesisleri kurmak için GKRY üzerinden bir hamle yapma çabası⁴⁶ içerisinde.

İstenilen hedeflere ulaşmak için kendilerine göre en öne çıkan projeler DABH, GKRY'de sıvılaştırma tesisi kurulması veya yüzen sıvılaştırma tesisi FLNG oluşturulmasıdır. Bu projeler İsrail arama sahası Leviathan'ın GKRY MEB'ine yakın olması sebebiyle jeopolitik olarak tercih sebebi olacaktır. İsrail ise Tamar (280 BCM) ve Leviathan (620 BCM) sahalarına istinaden tek başına LNG terminali inşasını yine güvenlik ve ekonomik sebeplerle ertelemiş bunu yerine iş birliği projelerine yönelmiştir. (EIA, 2013) Bu sebeple oluşturulan İsrail-GKRY iş birliği projesinde, 2020'li yıllarda ortak doğal gaz ihracatının başlaması öngörülmekle beraber GKRY-Türkiye anlaşmazlığı sebebiyle hâlihazırda konjonktürde bu projenin ne başlangıcında ne de aktarılmasında Türkiye'ye rol biçilmemektedir. (Zemach, 2016, s. 64) Eğer 2019 başlarına kadar GKRY ve İsrail daha fazla gaz yatakları bulurlarsa İsrail'deki güvenlik riskleri ve çevre gruplarının engellemeleri sebebiyle Vasiliko/GKRY'ye mutlaka sıvılaştırma tesisi kurulacaktır. (Offshore Energy Today, 2016)

Enerji projelerinin desteklenmesinde Yunanistan-GKRY-İsrail'in katılımıyla her ülkeden banka/şirketlerin iştirakiyle bir konsorsiyum oluşturulacak Mısır ve Lübnan da yeni gaz yatakları keşfettiklerinde orta vadede bu oluşuma dahil edilebilecektir. Ayrıca AB fonlarından (EBRD, PCI) destek alınacak ve LNG seçeneğindeki hedef bölge Asya ülkelerinden (Çin, Japonya ve Kore) fon sağlanması hedeflenecektir. (AB, 2017a, s. 8-9)

46 ÇHC, bölgede enerji kaynakları söz sahibi olmak için gelecek dönemde GKRY ile stratejik ortaklık kurmayı hedeflemektedir. (Putten, 2016, s. 342)

Yunanistan'ın Doğu Akdeniz için gelecekteki jeopolitik planları ile enerji ve dış politikasının en önemli öncelikleri şunlar olacaktır: Bölge-
deki gelişmelerin 2022 yılına kadar çok ivmeli olacak olması sebebiyle
Yunanistan ekonomik, askeri, sosyal ve jeopolitik olarak istikrarını sür-
dürmeye çalışacaktır. Buna mukabil Doğu Akdeniz ayrıca incelenmek
üzere 15 yıllık milli enerji jeopolitik planları oluşturacak ayrıca İsrail
ve Mısır ile ilişkiler daha da derinleştirecek ve GKRY'deki askeri güç
her şartta desteklenecektir. Eğer Yunanistan kısa vadede enerji merkezi
ve orta vadede hidrokarbon ihracatçısı olmak istiyorsa daha aktif diplo-
masi siyasetini askeri ve jeopolitik çerçevede tutacaktır. (Şeker, 2018)

İsrail belirli bir açıdan da olsa Yunanistan ile aynı fikirde oldu-
đunu, İsrail devlet destekli BESA Merkezi "Gaz İhracatı Projelerinde
Türkiye'den Uzak Durulmalı, GKRY Dahil Etmelidir" raporu ile or-
taya koymuştur. Rapora göre Dörtlü Mekanizma ülkelerinin iş birliği
ile GKRY enerji merkezi haline gelecektir. Bu ülkelerin tamamı Türki-
ye'nin bölgesel hedeflerine karşı durmaktadırlar. Ayrıca, Yunanistan ve
GKRY'nin Türkiye yerine İsrail'i tercih edeceği değerlendirilmektedir.
(Solomon, 2016)

Sonuç

Yunanistan kamuoyunda reel politik düzleminde öne çıkan görüşler
Kıbrıs açıklarında çıkacak doğalgazın AB'ye nakledilmesinin maliyet
açısından verimli olmadığı ve bölgedeki gazın birim iletim maliyetinin
(8 Dolar) Rusya'nın AB'ye satış fiyatından (5 Dolar) daha yüksek ola-
cağını savunmaktadır. Bu sebeple potansiyel pazar olarak AB yerine do-
đalgaz piyasasının daha yüksek olduğu Asya pazarlarına ihracatın daha
fazla düşünülmesinin gerektiği görüşü giderek destek kazanmaktadır.

Mısır açıklarında bulunan Zohr yatağının büyük şirketlerin dik-
katlerini yeniden Doğu Akdeniz'e çevirmesine neden olmuş yapılan
anlaşmalarla GKRY'nin tek taraflı ilan ettiği MEB'inde bulunacak do-
đalgazın ihracından şirketlerin 1/3, GKRY'nin ise 2/3 pay alması karar-
laştırılmıştır. Eni şirketi tarafından Şubat 2018'de Zohr sahasının uzan-

tısında aynı verimliliğe sahip Calypso sahasını keşfettiğini açıklaması da orta vade planlamaları etkileyecektir.

Yapılan analizlere göre Kıbrıs'ta bir sıvılaştırılmış doğalgaz terminalinin inşasının maliyet etkin olabilmesi için mevcut Afrodit sahasından çıkacak gaz miktarının 3 katı bir doğalgaz miktarına ihtiyaç duyulmakta ve doğalgazın boru hatlarıyla iletiminin şimdilik maliyet etkin olmamakla birlikte Türkiye üzerinden AB'ye gazın ulaştırılmasının maliyetleri bir ölçüde düşürebileceği fakat bunun için siyasi sorunların çözülmesi gerekmektedir.

GKRY adanın kıta sahanlığında hidrokarbon arama ve sondaj faaliyetleri için ruhsat vermek üzere ihaleye çıkarak Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarını dikkate almadan Türkiye'yi Antalya Körfezi açıklarında dar bir deniz alanına hapsetmeye çalışmakta ve Kıbrıs uyuşmazlığını denize yayarak muhtemel bir deniz yetki alanı sınırlandırılması esnasında Kıbrıs Ada'sının sadece GKRY tarafından temsil edilmesini ve adanın doğal kaynakları üzerinde GKRY'nin tek başına söz sahibi olmasını amaçlamaktadır.

AB'nin enerji ihtiyaçlarının çeşitli kaynaklardan (Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmak) karşılanması açısından çok önemli yere sahip olan Doğu Akdeniz enerji rezervlerinin çıkarılması ve Avrupa'ya intikal ettirilmesi kapsamında Yunanistan ve GKRY arkasında güçlü bir siyasi yapı olan AB ile birlikte hareket ederek bölgedeki enerji denklemindeki yerlerini sağlamlaştırmayı ve Türkiye'yi yalnızlaştırmayı istemektedirler.

Türkiye, BM belgesi olarak yayımlattığı 12 Mart 2013 tarihli bir nota ile Doğu Akdeniz'de 28°00D boylamına kadar olan bölgedeki kıta sahanlığı alanlarını kayda geçirmiş, 28°00D boylamının batısında Türk kıta sahanlığının sınırının ilgili bölge devletleri arasında hakkaniyete uygun antlaşmalarla belirleneceğini belirtmiştir. Öte yandan Kıbrıs'ın deniz alanındaki enerji zenginliğinden Ada'daki iki toplumun da istifade etmesi gerekmele birlikte hali hazırda bir uzlaşma sağlanmış değildir. GKRY'nin enerji projelerini tek taraflı olarak kesintisiz sürdürdüğü göz önüne alındığında enerji projeleriyle ilgili gelişmelerin Kıbrıs soru-

nu ve müzakere sürecinin seyriyle de doğrudan etkileşim içinde olduğu görölmektedir.

Yunanistan-GKRY ikilisinin Doğu Akdeniz'deki ortak girişimlerine ilişkin olarak bölge ölkeleriyle olan ilişkilerini hidrokarbon ve enerji kaynaklarının paylaşımı ve kullanımı alanına taşıma gayreti içinde oldukları, Doğu Akdeniz'deki deniz alanlarını haksız ve Türkiye'nin aleyhine olacak şekilde sahiplenmeye çalıştıkları, Türkiye aleyhine olan girişimlerine üçüncü ölkeleri de dâhil ederek kendi tezleri doğrultusunda Türkiye'yi bölgeden uzaklaştırmaya çalıştıkları ve yakın gelecekte üçüncü ölkeler ile kıta sahanlığı antlaşmaları imzalayabileceği öngörülmektedir.

Doğu Akdeniz ölkelerinden hiçbirinin arama ve sondaj maliyetlerini tek başına karşılayamayacağına giderek öne çıktığı bu ortamda en nihayetinde doğalgaz ihracı için mutlaka bir seçeneğin gerçekleşeceği de sarihdir çünkü BP tarafından yapılan son araştırmalarda dünyada enerji tüketiminin petrolden LNG'ye kaydığı açıkça yer almıştır.

Bölgesel iş birliğinin zorunlu olduğu bu ortamda önümüzdeki dönemde GKRY'nin yapacağı hidrokarbon aramaları ile Doğu Akdeniz'de suların giderek ısınacak olması Musul ve Suriye'de yürütölen/yürütölecek harekâtlar dikkate alındığında, Ege ve Karadeniz'de milli menfaatlerimizi korumak için gerekli faaliyetleri icra etmekte tereddüt etmemek kaydıyla yeni bir krizin parçası olunmamasının Doğu Akdeniz'de kuvvetli bir deniz ve hava gücü ile bulunulmasının 2014 yılında Türkiye ve GKRY'nin deniz yetki alanlarında, GKRY tarafından yapılan araştırma faaliyetlerini engellemek üzere hazırlanan Doğu Akdeniz Eylem Planı'nın uygulanması için hazırlıkların yapılmasının ve başta İsrail ve Mısır olmak üzere enerji alanında söz sahibi olabilecek ölkelerin, bölgenin en güçlü ve istikrarlı devletinin Türkiye olduğu ve en makul/en ucuz enerji sevkiyatının Türkiye üzerinden Avrupa'ya yapılabileceği konusunda ikna edilmesinin hayati öneme haiz olduğu değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- AB. (2015a). Eastern Mediterranean natural gas pipeline Pre-FEED studies. Erişim Tarihi: 24.01.2018, <https://ec.europa.eu/inea/en/connecting-europe-facility/cef-energy/projects-by-country/multi-country/7.3.1-0025-elcy-s-m-15>
- AB. (2015b). Towards a European energy union: European Parliament resolution of 15 December 2015. Erişim Tarihi: 22.01.2018, www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2015-0444+0+DOC+XML+V0//EN
- AB. (2017a). The Union list of projects of common interest. Erişim Tarihi: 29.01.2018, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/annex_to_pci_list_final_2017_en.pdf
- AB. (2017b). European neighbourhood policy and enlargement negotiations. Erişim Tarihi: 29.01.2018, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries/egypt_en
- Abu Nasr, D. (2016). Unwanted: The \$10 billion gas deal with Israel that Jordan needs. Erişim Tarihi: 29.01.2018, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-10-26/unwanted-the-10-billion-gas-deal-with-israel-that-jordan-needs>
- Al Jazeera. (2016). Amman protest: Jordan-Israel natural gas deal in focus. Erişim Tarihi: 24.01.2018, <http://www.aljazeera.com/news/2016/09/ammman-protests-jordan-israel-natural-gas-deal-focus-160930170916074.html>
- Baconi, T. (2015). Gas Politics in Gaza. Erişim Tarihi: 09.01.2018, <https://www.foreignaffairs.com/articles/israel/2015-10-15/gas-politics-gaza>
- Baconi, T. (2017). Pipelines and pipedreams. London:European Council on Foreign Relations.
- Baker, P. (2017). For Israel, energy boom could make friends out of enemies. New York Times. Erişim Tarihi: 13.01.2018, https://www.nytimes.com/2017/01/14/world/middleeast/israel-energy-boom.html?_r=0.
- Baldwin, D. (1997). The concept of security. *Review of International Studies*, 23(1). ss. 5-26.

- Baylis, J. (2016). *The globalization of world politics: an introduction to international relations*. Oxford: OUP.
- Bouso, R. (2016). Israel seeks new gas routes to Europe after fixing red tape. Erişim Tarihi: 21.01.2018, <https://www.reuters.com/article/israel-gas/israel-seeks-new-gas-routes-to-europe-after-fixing-red-tape-idUSL8N1BD3XT>
- BP.(2017). *Statistical review of world energy*. Erişim Tarihi: 31.01.2018, <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf>
- Brauch, H.G. (2008). *Güvenliğin yeniden kavramsallaştırılması: barış, güvenliğ, kalkınma ve çevre kavramsal dörtlüsü*. Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 18. ss. 1-47.
- Buzan, B. (1983). *People, states and fear: The national security problem in international relations*. Coventry:Department of International Studies University of Warwick.
- Center for Strategic&International Studies (CSIS). (2018). *What does Calypso mean for Cyprus and Eastern Mediterranean gas?* Erişim Tarihi: 10.02.2018, <https://www.csis.org/analysis/what-does-calypso-mean-cyprus-and-eastern-mediterranean-gas>
- Cherp, A. et. al. (2012). *Energy and security. Global energy assessment-toward a sustainable future*, Cambridge:Cambridge University Press, ss. 325-384.
- Chikhi, L. (2016). *Algeria's gas exports to EU set to rise 15 percent in 2016*. Reuters. Erişim Tarihi: 21.01.2018, <http://www.reuters.com/article/us-algeria-energyidUSKCN0XV0UG>
- Çelikpala, M. (2014) *Enerji güvenliği: NATO'nun yeni tehdit algısı*. Uluslararası İlişkiler, Cilt. 10, Sayı 40. ss. 75-99.
- Daily Sabah. (2016). *Israeli study points to Turkey as cheapest way to carry natural gas*. Erişim Tarihi: 01.01.2018, <https://www.dailysabah.com/energy/2016/12/27/israeli-study-points-to-turkey-as-cheapest-way-to-carry-natural-gas>
- DW. (2016). *Cyprus Egypt to build gas pipeline*. Erişim Tarihi: 11.01.2018 <http://www.dw.com/en/cyprus-egypt-to-build-gas-pipeline/a-19516325>

- Energy Information Administration, USA (EIA). (2013). Overview of oil and natural gas in the Eastern Mediterranean region. Erişim Tarihi: 31.01.2018, https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/regions_of_interest/Eastern_Mediterranean/eastern-mediterranean.pdf
- EIA. (2016). Country profile: Israel. Erişim Tarihi: 01.01.2018, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=ISR>
- El-Katiri, M. ve El-Katiri, L. (2014). Regionalizing East Mediterranean gas: energy security, stability and the U.S. role. Pennsylvania:Strategic Studies Institute,U.S. Army War College.
- Ellinas, C. (2016). Hydrocarbon developments in the Eastern Mediterranean: the case for pragmatism. Washington: Atlantic Council.
- Ellinas, C. (2017). Egypt turning the corner. Erişim Tarihi: 06.01.2018, <http://in-cyprus.com/egypt-turning-the-corner/>
- El Wardany, S. (2017). Egypt to Import LNG With an Eye on Self-Sufficiency in 2018. Erişim Tarihi: 09.01.2018, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-02-06/egypt-said-to-seek-lng-as-bp-to-eni-gas-flow-to-restore-exports>
- Energean. (2018). Energean Israel appoints Stena Drilling for the development drilling of the Karish Field offshore Israel. Erişim Tarihi: 31.01.2018, <https://www.energean.com/media/2413/energean-press-release-rbl-facility.pdf>
- Fırat, M. (2001). Yunanistan'la ilişkiler-Türk dış politikası Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar (1919-1980). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Financial Times. (2017). Israel signs pipeline deal to push gas to Europe. Erişim Tarihi: 09.01.2018, <https://www.ft.com/content/78ff60ca-184c-11e7-a53d-df09f373be87>
- Fortune. (2016). Israel's government approves Leviathan natural gas deal. Erişim Tarihi: 11.01.2018, fortune.com/2016/05/22/israel-leviathan-natural-gas/
- Foss, M.M. (2011). The outlook for US gas prices in 2020: Henry hub at \$3 or \$10. Oxford Institute for Energy Studies, vol. 58. s. 60.

- Geropoulos, K. (2017). Political backing for pipeline to connect Israel's Leviathan and Cyprus' Aphrodite gas fields to Greece and Italy. Erişim Tarihi: 08.01.2018, <https://www.neweurope.eu/article/greece-cyprus-italy-israel-sign-mou-east-med-gas-pipeline/>
- Gotev, G. (2016). Cyprus will develop offshore gas irrespective of reunification. Erişim Tarihi: 30.01.2018, <http://eurac.tv/1Qa9>.
- Gürdeniz, C. (2017). Doğu Akdeniz'de alınan 91 bin km2 deniz alanımız. Erişim Tarihi: 11.02.2018, <https://www.aydinlik.com.tr/kose-yazilari/cem-gurdeniz/2017-mart/dogu-akdeniz-de-calinan-91-bin-km2-deniz-alanimiz>
- Gürel, A., Cornu, L.(2013). Turkey and Eastern Mediterranean hydrocarbons. Istanbul:Global Political Trends Center (GPOT Center).
- Gürel, A., Mullen, F., Tzimitras, H. (2013). The Cyprus hydrocarbon issue: Context, positions and future scenarios. Oslo: Peace Research Institute Oslo (PRIO).
- Gürses, E. ve Heller, J. (2016). Israel, Turkey restore ties in deal spurred by energy prospects. Erişim Tarihi: 30.01.2018, <http://reut.rs/28XGNkf>
- Haacke, J. (2005). The Frankfurt school and international relations: on the centrality of recognition. *Review of International Studies*, Vol. 31, No. 1. ss. 181-194.
- Hadjicostis, M. (2016). Cyprus, Egypt sign deal paving way for gas pipeline. Erişim Tarihi: 09.01.2018, <https://apnews.com/778ec804905f40b096fad34a4cfb58a0>
- Hadjicostis, M. (2018). Eni executive: drilling off Cyprus could be put on hold. Erişim Tarihi: 25.02.2018, https://www.washingtonpost.com/business/turkey-says-wont-allow-one-sided-gas-search-off-cyprus/2018/02/22/7ff9ac40-17e8-11e8-930c-45838ad0d77a_story.html?utm_term=.8ff6100c3b28
- Heurlin, B. (2002). International security. *Series of Knowledge for sustainable development: an insight into the Encyclopedia of life support systems*, vol. 3. ss. 693-719.
- Institute of Energy for South East Europe (IENE). (2012). Greek Poseidon US Noble to cooperate in East-Med. Erişim Tarihi: 25.02.2018, <http://www>.

- iene.eu/greek-poseidon-us-noble-to-cooperate-in-east-med-p2718.html
- International Energy Agency (IEA). (2014). World energy outlook. Erişim Tarihi: 06.01.2018, <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/WEO2014.pdf>
- IHS Markit. (2017). Total's Cyprus Block 11 could rival Egypt's Zohr discovery. Erişim Tarihi: 09.01.2018, www.worldoil.com/news/2017/1/12/total-s-cyprus-block-11-could-rival-egypt-s-zohr-discovery-ihs-markit-says
- Kennedy, C. (2016). Game-changer Leviathan gas field sees serious delays. Erişim Tarihi: 07.01.2018, <https://oilprice.com/Energy/Natural-Gas/Game-Changer-Leviathan-Gas-Field-Sees-Serious-Delays.html>
- Kirkpatrick, D. (2018). Secret alliance: Israel carries out airstrikes in Egypt, with Cairo's O.K. Erişim Tarihi: 06.02.2018, <https://www.nytimes.com/2018/02/03/world/middleeast/israel-airstrikes-sinai-egypt.html>
- Konończuk, W., Matuszak, S. Ewa, P. (2012). Russian-Turkish agreement on the South Stream pipeline – an instrument of pressure on Ukraine. Erişim Tarihi: 22.01.2018, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2012-01-04/russian-turkish-agreement-south-stream-pipeline-instrument-pressure>
- Labandeira, X. & Manzano, B. (2012). Some economic aspects of energy security. *European Research Studies Journal*, vol. 0(4). ss. 47-64.
- Larnaca Radio JRCC (Joint Rescue Coordination Center). (2016). NAV WRNG NR 308/16. Erişim Tarihi: 13.02.2018, <http://www.mod.gov.cy/mod/CJRCC.nsf/All/B60CED4E9F936094C225809E00469296?OpenDocument&print>
- Levi, M. (2010). India steps up at Cancun. Council on Foreign Relations. Erişim Tarihi: 13.02.2018, <https://www.cfr.org/blog/india-steps-cancun>
- LNG World News. (2014). Cyprus to start negotiations over LNG terminal. Erişim Tarihi: 25.01.2018, <http://www.lngworldnews.com/?p=141543>
- LNG World News. (2015). Cyprus gas to reach European market via Damietta LNG facility in Egypt. Erişim Tarihi: 15.01.2018, <http://www.lngworldnews.com/?p=166760>
- Ministry of Foreign Affairs of Italy. (2016). Union for the Mediterranean's

- ministerial conference on energy. Erişim Tarihi: 11.01.2018, https://www.esteri.it/mae/en/sala_stamp/archivionotizie/approfondimenti/2016/12/conferenza-ministeriale-energia.html
- Mouchantaf, C. (2018). How a disputed oil and gas field could be the last straw for Israel and Lebanon. Erişim Tarihi: 09.02.2018, <https://www.defensenews.com/global/mideast-africa/2018/02/08/how-a-disputed-oil-and-gas-field-could-be-the-last-straw-for-israel-and-lebanon/>
- Nathanson, R., Levy, R. (2012). Natural gas in the Eastern Mediterranean: casus belli or Chance for regional cooperation? Tel-Aviv:Israeli European Policy Network (IEPN) and The Institute For National Security Studies (INSS).
- Nasu, H. (2011). The expanded conception of security and international law: Challenges to the UN collective security system. Amsterdam Law Forum, Vol. 3, No. 3. ss. 15-33.
- Noble Energy. (2018). Noble Energy announces execution of gas sales agreements for export of gas to Egypt.Erişim Tarihi: 20.02.2018,<http://investors.nbleenergy.com/releasedetail.cfm?ReleaseID=1057877>
- Nugroho, G. (2008). Constructivism and international relations theories. Global & Strategis, no. 1. ss. 85-98.
- Offshore Energy Today. (2014). No Leviathan deal for Woodside (Israel). Erişim Tarihi: 12.01.2018, <https://www.offshoreenergytoday.com/no-leviathan-deal-for-woodside-israel/>
- Offshore Energy Today. (2016). Israel: Differing opinions on the Leviathan field size. Erişim Tarihi: 12.01.2018, <https://www.offshoreenergytoday.com/israel-differing-opinions-on-the-leviathan-field-size/>
- Offshore Energy Today. (2017). Noble energy confirms Leviathan field sanction. Erişim Tarihi: 17.01.2018,<https://www.offshoreenergytoday.com/noble-energy-confirms-leviathan-field-sanction/>
- Oil&Gas Journal (OGJ). (2016). Three blocks awarded offshore Cyprus. Erişim Tarihi: 19.01.2018, www.ogj.com/articles/2016/12/three-blocks-awarded-offshore-cyprus.html
- Putten, F. P. (2016). Infrastructure and geopolitics: China's emerging presence in the eastern mediterranean. Journal of Balkan and Near Eastern Studies

vol.8-4. ss. 337-351

- Putnam, H. (1975). What is realism. *Proceedings of the Aristotelian Society*, Vol. 76. ss. 177-194.
- Ratner, M. (2016). *Natural gas discoveries in the Eastern Mediterranean*. Washington:Congressional
- Reed, S. (2016). Israel courts foreign money in effort to become gas exporter. Erişim Tarihi: 15.01.2018, <http://nyti.ms/2bFPkWB>
- Research Service.Tagliapietra, S. (2016). Will the European market need East Mediterranean gas?. A. Giannakopoulos (Ed.). *Energy cooperation and security in the Eastern Mediterranean: A seismic shift towards peace or conflict?*. Tel Aviv: Daniel Abraham Center
- Reuters. (2016). Israel's government approves Leviathan natural gas deal. Erişim Tarihi: 19.01.2018, <http://af.reuters.com/article/energyOilNews/idAFL5N18J096>
- Rettig, E. (2017). Obstacles to Israeli natural gas development. Erişim Tarihi: 11.01.2018, <http://tekmormonitor.blogspot.com.tr/2017/01/obstacles-to-israeli-natural-gas.html>
- Scovazzi, T. (2012). Maritime boundaries in the Eastern Mediterranean Sea. Erişim Tarihi: 28.02.2018, GMF Policy Brief. <http://www.gmfus.org/file/2674/download>
- Shaffer, B. (2011). Israel-New natural gas producer in the Mediterranean. *Energy Policy*, vol. 39, no. 9. ss. 5379-5387
- Shiryayevskaya, A. (2016). Egypt may return to gas exports after discovery. Erişim Tarihi: 06.01.2018, <http://bloom.bg/29extF6>
- Solomon, A. (2016). Israel should avoid Turkey, include Cyprus in gas export projects. The Begin-Sadat Center for Strategic Studies (BESA Center).
- Stocker, J. (2012). No EEZ solution: The politics of oil and gas in the Eastern Mediterranean. *Middle East Journal*, vol. 66, no. 4, ss. 579-597
- Şeker, B.Ş. (2016a). *International maritime security: the 100 rules*. H. Çomak, C. Sancaktar ve S. Demir (Ed.). *Uluslararası güvenlik-yeni politikalar, stratejiler ve yaklaşımlar*. İstanbul:Beta Yayınları.

- Şeker, B.Ş. (2016b), Mixed migration by sea and maritime security: Syrian and Libyan cases. H. Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.). Uluslararası politikada Suriye krizi. İstanbul:Beta Yayınları.
- Şeker, B.Ş. (2018). Mediterranean maritime jurisdiction areas and Mediterranean security. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publication.
- Talmazan, Y. (2017). Russia establishing permanent presence at its Syrian bases. Erişim Tarihi: 19.01.2018, <https://www.nbcnews.com/news/world/russia-establishing-permanent-presence-its-syrian-bases-minister-defense-n832596>
- Tamçelik, S. (2009). Kıbrıs'ta güvenlik stratejileri ve kriz yönetimi. Ankara:ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları.
- Tamçelik, S. ve Kurt, E. (2015). Değişen Doğu Akdeniz denkleminde Mısır'ın hidrokarbon politiği ve Türkiye'ye yansımaları. İ.A. Acar, N. Demir, O. Tekir (Ed.). I. Uluslararası Avrasya enerji sorunları sempozyumu bildiriler kitabı. İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi. ss. 445-462.
- Tamçelik, S. (2016). Doğu Akdeniz'deki enerji keşifleri ve Kıbrıs. H. Çomak, C. Sancaktar ve S. Demir (Ed.). Uluslararası güvenlik-yeni politikalar, stratejiler ve yaklaşımlar. İstanbul:Beta Yayınları. ss. 249-281.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2007). Bursa Milletvekili Onur Öymen'in 7/1190 Esas No'lu yazılı soru önergesinin yanıtı. s. 2. Erişim Tarihi: 28.02.2018, <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-1190c.pdf>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2012). Press release regarding the second international tender for off-shore hydrocarbon exploration called by the Greek Cypriot Administration. Erişim Tarihi: 19.01.2018, http://www.mfa.gov.tr/no_-43_-15-february-2012_-second-international-tender-for-off_shore-hydrocarbon-exploration-called-by-the-greek-cypriot-administration_gca_en.mfa
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2014). Antalya Milletvekili Gürkut Acar'ın 7/40977 sayılı yazılı soru önergesinin yanıtı. s. 2. Erişim Tarihi: 28.02.2018, http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:joM_nkT_WM8J:www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-40977sgc.pdf+&cd=13&hl=tr&ct=clnk&gl=tr
- U.S. Department of State. (2017). Secretary Tillerson travels to Ukraine

- and Turkey. Erişim Tarihi: 14.01.2018, <https://blogs.state.gov/stories/2017/07/10/en/secretary-tillerson-travels-ukraine-and-turkey>
- Venna, S. (2016). Cyprus approves BG Group as partner in offshore Aphrodite gas field. Erişim Tarihi: 29.01.2018, <http://www.offshore-technology.com/news/newscyprus-approves-bg-group-partner-offshore-aphrodite-gas-field-4787325/>
- Wilson, P. (2011). Idealism in international relations. K. Dowding (Ed.). *Encyclopedia of power*. USA: SAGE Publications. ss. 332-333
- Winzer, C. (2011). Conceptualizing energy security. Cambridge:Electricity Policy Research Group Working Paper 1123.
- Wolfers, A. (1952). National security as an ambiguous symbol. *Political Science Quarterly*, vol. 67(4). ss. 481-502.
- Wrobel, S. (2011). Sheshinski eases proposed tax for gas exploration firms. Erişim Tarihi: 19.01.2018, <http://www.jpost.com/National-News/Article.aspx?id=202116>
- Zalel, Y. (2017). Greece, Israel, Italy, Cyprus to discuss Med pipe. Erişim Tarihi: 19.01.2018, <https://www.naturalgasworld.com/greece-israel-italy-and-cyprus-to-negotiate-2000-km-undersea-pipeline-to-south-europe-35631>
- Zemach, S. (2016). Israel's exploitation of hydrocarbons: Status Quo or Quo Vadis?. A. Giannakopoulos (Ed.), *Energy cooperation and security in the Eastern Mediterranean: A seismic shift towards peace or conflict?*. Tel Aviv: Daniel Abraham Center.